

852

Keski-ikäisen miehen kokemuksia avioeroprosessista

Arja Kalenius-Hintikka
Pro Gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto/
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos / Yhteiskuntapolitiikka

Kevät 1998

SISÄLLYSLUETTELO:

Tiivistelmä	1
1. Johdanto	2
2. Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat	4
3. Kahdeksan eronnutta miestä...	6
3.1....joita haastattelin näin.	7
4. Mies ja avioero	8
4.1. Mistä miestutkimus nousee?	9
4.2. Miestutkimuksen käsitteistöä	13
5. Mikä ja millainen on avioero?	15
5.1. Avioeron juridiikkaa	16
5.2. Yksi tarina...muiden joukossa	18
5.3. Avioerotyyppejä	21
6. Avioero - keski-iän kriisikö?	24
6.1. Elämänkaari -tutkimuksen pioneereja	25
6.2. Elämänkaari -teoria Levinsonin mukaan	27
7. Meillä oli tällainen perhe...	32
7.1. ...joka sitten kuitenkin hajosi.	39
7.2. Isät, lapset ja avioero	44
7.3. Viranomaiskontaktit	47
8. Vaikeaahan se kaikki oli, mutta...	49
8.1. Psykkiset kriisit	51
8.2. Erokriisin vaiheet	53
8.3. Terapiaa kriisistä selviämiseen	59
9. ...erosta selviää eteenpäin!	60
10. Kesytyt keski-ikäiset miehet	63

Lähdeluettelo

Liite 1

Tiivistelmä

Keski-ikäisen miehen kokemuksia avioeroprosessista/ Arja Kalenius-Hintikka, ohjaaja: Anita Kangas. Jyväskylän yliopisto/Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Yhteiskuntapolitiikka, maaliskuu 1998.

Tutkimus käsittelee suomalaisten, keski-ikäisten miesten avioerokokemuksia. Avioero aiheena on suhteellisen tavallinen ja suurta mielenkiintoa herättämätön, mutta myös hyvin henkilökohtainen ja eron kaikkia osapuolia koskettava. Yhteiskunta on muuttunut moraalisesti sallivaan suuntaan; avioerojen "häpeällisyys" on vähentynyt. Toisaalta myös perinteinen perhe on instituutiona muuttanut muotoaan. Perhe ei enää ole tuotannollis-taloudellinen yksikkö vaan ihmissuhdeyksikkö, jossa kohtaa kahden aikuisen välinen ristiriitainen asetelma perinteisten familististen arvojen ja yksilön valinnanmahdollisuutta korostavan, individualistisen arvomaailman välillä. Avioliiton sisälle on mahdollista sekä yksilöiden, että parisuhteen elämäntapa-erät eivätkä ne aina käy käsikädessä. Ristiriitojen kärjistyessä jää jäljelle vaihtoehdot: jäädäkö vai lähteä?

Suomalainen nainen on koulutettu, taloudellisesti itsenäinen toimija, jonka tahdosta useimmat avioeroprosessit käynnistetään. Mutta miten on käynyt suomalaisen miehen? Ja tarkennettuna: miten keski-ikäinen mies kokee avioeroprosessin, mitä osa-alueita prosessi sisältää? Miten erosta selviää eteenpäin? 1990-luvun miestutkimus on tarjonnut suomalaisen miehen yleisilmeeksi ns. kurjamies-kuvaa: puhutaan suomalaisen miehen kriisistä, työttömyydestä, syrjäytymisestä. Liittyvätkö myös avioerotarinat osaksi tätä kurjamieskeskustelua?

Tähän tutkimukseen haastateltiin kahdeksaa keski-ikäistä miestä, jotka kaikki ovat eronneet vähintään vuosi sitten. Metodina käytettiin puolistrukturoitua haastattelua, jonka avulla haastattelun kysymykset oli mahdollista kohdistaa perhe, avioero ja selviytyminen -teemojen ympärille. Teoriataustassa on annettu tilaa Levinsonin elämäntapa-teorialle ja erityisesti keski-ikään liittyville elämäntapahtumille, sosialisoinnin vaikutusta unohtamatta.

Tausta-ajatuksena tutkimuksessa on, ettei ole avioeroa ilman eroa perheestä. Perhe on Kortteisen sanoin kulttuurinen ja emotionaalinen suojapaikka, josta yksilö eron myötä joutuu luopumaan. Vaikka avioero on uuden alun mahdollisuus, silti epäonnistumisen kokemukset nousevat esiin ja pysyvät mukana tarinoissa koko eroprosessin kuvailun ajan. Avioero on raskas prosessi. Sen valmistaminen vaatii aikaa; tunteet puolisoa kohtaan eivät muutu hetkessä. Ikävä lapsia kohtaan vahvistaa ristiriitaisuuden ja riittämättömyyden tunteita entisestään. Syyllisyyksään ei ole vieras asia. Tässä tutkimuksessa tulee selvästi ilmi, että avioero on kriisi, mutta painotetaan kuitenkin, ettei kriisillä tarkoiteta katastrofia vaan kokemusta, jonka henkinen työstäminen vaatii selkiintyäkseen aikaa ja voimavaroja.

Tässä tutkimuksessa haastatellut miehet ovat kaikki selvinneet erokriisistä eteenpäin. Ystävät, harrastukset, työ ja lopulta myös uudet ihmissuhteet: siinä tärkeimmät elämäntapahtumat ohjaavat tekijät. Kaikki eivät kuitenkaan selviä erosta em. seikkojen avulla, joku ei selviä lainkaan. Eroprosessin läpikäymisen tukemiseen on tarjolla myös ammattiauttajan apua. Ammattiauttajan roolia eron työstämisessä käsitellään tutkimuksen 9. luvussa.

Tutkimuksen avainsanat: perhe, avioero, kriisi, elämäntapahtumat.

1. Johdanto

Avioerot ovat tämän päivän todellisuutta yhä useamman ihmisen kohdalla. Avioliiton asema pyhänä liittona on asetettu kyseenalaiseksi siitä huolimatta, että avioliitot ovat jälleen tulleet muotiin. Tänä vuonna solmituista avioliitoista liki puolet päättyy eroon. Se murentaa uskoa ikuiseen liittoon. Vuonna 1995 Suomessa erosi 14.000 ihmistä (Väestörekisterikeskus 1996). Kun tilannetta tarkastellaan muutama vuosikymmen taaksepäin, ero on valtava: 1960-luvun lopussa eronneiden lukumäärä oli n. 5.500/vuosi (Heidemann & Koskenniemi, 1971, 9).

Vaikka avioerot ovat yleistyneet ja "maallistuneet", ne kuitenkin voimakkaasti koskettavat sekä eronneita itseään, että heidän läheisiään. Avioerot ovat monisäikeisiä prosesseja, jotka asettavat ihmisen omat jaksamisen voimavarat koetukselle. (Taskinen, 1993, 3) Siksi tiedon lisääminen asian ympärillä on ansainnut paikkansa.

Avioerojen kasvaneeseen lukumäärään ovat vaikuttaneet paitsi vuoden 1988 alusta avioeroja koskeneiden säännösten perusteellinen muuttuminen (Jaakkola, 1988, 1), myös monet muut yhteiskunnalliset asiat, kuten naisten korkea koulutus, palkkatyöläistyminen, yhteiskunnan urbanisoituminen, perinteisten arvojen rapautuminen jne. Myös perheen sisäiset muutokset ovat osaltaan olleet kehityksen takana. Käsitys perheestä ja kodista on muuttunut suomalaisessa yhteiskunnassa (Rosenholm, 1989, 11), sillä perheen merkitys taloudellisena, tuottavana ja hoivaavana yksikkönä on muuttunut. Avioliiton perustana on rakkaus- ja tunnesuhde (Takala, 1988, 95-100). Pelkkä rakkaus ei kuitenkaan aina jaksaa kannattaa avioliiton arkipäivää. Kun perheen institutionaalinen merkitys rapautuu, tarvitaan muita puolisoitten yhdessäpysymisen edellytyksiä.

Avioerot tapahtuessaan ovat useimmiten kriisejä, jotka sitovat kurimukseensa paitsi asianomaiset itse, myös lähellä elävän yhteisön. Lasten, isovanhempien, ystävien ja sukulaisten osuus avioeron kokemiseen ja siitä selviytymiseen on oleellinen. Avioero on projekti, joka vaatii paitsi tunteiden selvittelyä, myös monia käytännön asioiden uudelleenjärjestelyjä. Lisäksi avioero on juridinen toimenpide ollakseen pätevä. (Myyrä, 1988, 181-183) Ero on aina laaja ja syvä ihmissuhdetapahtuma, joka sisältää liikettä liittymisen ja luopumisen välillä (Kuronen, 1985, 11-12). Mutta miten avioero loppujen lopuksi koetaan ja mitä se kokemuksena merkitsee?

Tässä tutkimuksessa kahdeksan (8) keskisuomalaista, keski-ikäistä miestä kertoo omista avioerokokemuksistaan, painottaen eroprosessin osa-alueita yksilöllisiä kokemuksiaan arvostaen. Kertoen ja jättäen kertomatta asiasta juuri sen, minkä itse haluavat.

Usein avioeron toimeenpanijana on nainen (Formaini, 1990, 123-124), mikä tässäkin tutkimuksessa tulee esiin. Nykyajan nainen on henkisesti vahva ja taloudellisesti itsenäinen toimija, joka avioeron aiheuttamasta kriisistä huolimatta on selviytyjä (Formaini, 1990, 123-125). Mutta miten kokee suomalainen mies avioeron? Millainen rooli jää miehelle eroprosessissa? Onko erossa kysymys raskaasta kriisistä vai helpottavasta vapautuksesta perheen ja avioliiton kahleista? Kuinka avioerosta selviydytään eteenpäin vai selviydytäänkö?

Miesten avioerokokemuksia on tutkittu vähän. Aihetta koskevaa kirjallista materiaalia on niukalti ja sekin mitä on, painottuu usein psykologiseen näkökulmaan. Tämä tutkimus ottaa yhteiskunnallisen näkökulman avioeroon kokemuksena. Aihe on kuitenkin hyvin henkilökohtainen ja koskettava ja lisäksi prosessina henkistä työstämistä edellyttävä. Tärkein tämän tutkimuksen empiirisen työvaiheen ”työväline” olikin empatia ja haastateltavan eroprosessin aikaisten tapahtumien kunnioittaminen. Näin psykologista näkökulmaa ei voi tässä yhteydessä sivuuttaa.

Kiinnostuksen kohteena tutkimuksessa siis ovat suomalaisten, keski-ikäisten miesten avioeroprosessit heidän itsensä kuvaamina. Eron toista osapuolta, ex-vaimoa ei yhdenkään haastateltavan kohdalla ole kuultu, joten siltä osin tarinat eivät kerro avioeroista kokonaisuutena. Ne antavat äänen miehille, jotka kertovat tarinansa omista lähtökohdistaan ja omien näkemystensä mukaisesti.

Tällaisia ihmistieteellisiä tutkimustuloksia ei voida pitää ajattomina ja paikattomina. Päinvastoin on hyväksyttävä se tosiasia, että ne ovat historiallisesti muuttuvia ja paikallisia (Eskola & Suoranta, 1996, 9-11). Kuitenkin nämä tarinat kertovat osaltaan siitä, millainen on tämän päivän avioero. Avioeroa korostetaan tässä yhteydessä nimenomaan subjektiivisena kokemuksena, vaikka taustalla seuraakin toteamus, että jo näistä kahdeksasta eroprosessista löytyy runsaasti yhtäläisyyksiä. Myös eron henkilökohtaisesti kokenut lukija voi osittain löytää niistä yhtäläisyyksiä omiin kokemuksiinsa (vert. refleksiivinen yleistettävyys, Hoikkala, 1993). Tarkoitus ei kuitenkaan ole väittää kokemuksia eronneille miehille yhteisiksi vaan antaa omalta osaltaan puheenvuorojen kuvata avioeroprosessien subjektiivista todellisuutta.

2. Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa avioerokokemuksia lähestytään laadullisen tutkimustradition näkökulmasta. Lisäksi yksilöiden subjektiivisten kokemusten painottuminen empiirisenä lähdeaineistona johtaa siihen, että tutkimuksen näkökulma on tarkennettuna fenomenologinen. Taustalla on fenomenologisen sosiologian kehittäjän Alfred Scutzin ajatus siitä, että yksilöiden subjektiiviset kokemukset ovat merkittäviä oman yhteisönsä jäseninä. Tällä viitataan siihen, että useimmat stereotyyppiset kulttuuriset tai yhteiskunnalliset ajatukset tulevat ymmärrettäviksi vain ihmisten omien elämäkokemusten näkökulmasta. Taustalla on ajatus, että saman yhteisön jäsenten maailmankuva ja kokemukset ovat samansuuntaisia. Samoin oletetaan, että yhteisön jäsenet käyttävät standardoituja ilmaisuja kokemuksiaan selostaessaan. (Grönfors, 1982, 21-22)

Näkökulma tähän tutkimukseen tarkentuu fenomenologian lisäksi myös etnometodologian kautta. Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa etnografia kohdistuu tietyn yhteiskunnallisesti määritellyn ryhmän elämäntavan tutkimiseksi. Yksilö nähdään ajattelultaan ja käyttäytymiseltään tarkoituksenmukaisuuteen pyrkiväksi. Tarkoitus on osoittaa, että jokapäiväisen elämän sosiaaliset rakenteet ja prosessit ovat yhteisön jäsenten tapajäsentää rationaalisesti omaa jokapäiväistä elämäänsä. (Grönfors, 1982, 22-23) Tässä yhteydessä ei kuitenkaan suunnata tutkimusta vain tietyn joukon elämänmuotoa analysoivaksi, sillä empiirinen aineisto ei kohdistu tarkasti määriteltyyn kulttuuriseen ryhmään tai yhteiskuntaluokkaan. Kuitenkin haastateltavat ovat saman yhteiskunnallisen ympäristön jäseniä. He kaikki ovat tietyn vallitsevan yhteiskuntarakenteen sisällä eläviä, toimivia ja vaikuttavia ihmisiä, joita lisäksi yhdistää sama sukupuoli ja samantyyppinen sosioekonominen tausta.

Fenomenologisen tutkimuksen yksi lähtökohta on ajatus siitä, että ihminen itse on intentionaalinen olento. Ihminen ei ole ulkoisten ärsykkeiden heijastuma vaan autonominen subjekti, joka pyrkii itse rakentamaan itselleen kuvan ympäröivästä maailmasta. Hänellä on intentio saada oma maailmansa jäsenneltyä siten, että pystyy suhteuttamaan omat kokemuksensa toisiinsa ja tekemään tarkoituksenmukaisia johtopäätöksiä. Fenomenologisen tutkimuksen sisältöön kuuluu myös ajatus siitä, että ihmisellä on käytössään ajattelunsa ja ilmaisunsa välineenä kieli. Nämä periaatteet sopivat taustaksi tälle tutkimukselle: ihminen on tietoinen olento, joka rakentaa itselleen käsityksiä ilmiöistä ja osaa kielen avulla ilmaista tietoiset ajatuksensa ja aikomuksensa. (Ahonen, 1994, 121-122) Kukaan ei voisi olla oman avioeronsa parempi asiantuntija kuin sen kokenut ja läpikäynyt henkilö itse. Siksi juuri hänen mielipiteensä on tärkeä ja hänen äänensä saa tulla esiin.

Etnografisen tutkimuksen periaatteisiin kuuluu, että tutkija ei pyrikään tuottamaan tutkimastaan ilmiöstä yleispäteviä yleistyksiä vaan lisäämään inhimillistä ymmärrystä sosiaalisesta elämästä sekä herättämään keskustelua ja uusia ajatuksia aiheen ympäriltä. Yksilöillä kullakin on ilmiöstä omat kokemuksensa ja näin ollen myös omat totuutensa. (Ahonen, 1994, 122) Tässä yhteydessä katsotaan avioeroprosessin sisälle aihetta kartoittaen ja mahdollisten itsestäänselvyyksinä pidettyjen aiheiden taakse kurkistaen. Vaikka tutkimuskohde on arkielämässä usein toistuva ilmiö, sitä pyritään kuvaamaan ja selittämään sellaisella abstraktiotasolla, että selityksen voidaan olettaa jossain määrin pätevän myös muihin yksittäistapauksiin (Alasuutari, 1993, 206).

Tämän tutkimuksen keskeiset kysymykset on jaettu kolmeen teemaan. Lähtökohtana avioerokokemukselle on perhe: ero puolisoista on myös ero perheestä. Perhe on yhteiskunnalle tärkeä ydinyksikkö; lisäksi se on yksilön kulttuurinen ja emotionaalinen suojapaikka (Kortteinen, 1982, 130). Millainen oli se perhe, josta haastateltava joutui luopumaan vai oliko edes kysymys luopumisesta? Perhe on muuttanut muotoaan; paljon puhutaan moderneista perherakenteista (Rosenholm, 1989, 11), mutta kuinka moderneja tai traditionaalisia juuri nämä perheet olivat? Kun jotain hajoaa, on koottava jotain tilalle. Mitä jäi perheestä jäljelle eron jälkeen, millaisiksi suhteet perheenjäseniin muodostuivat? Kuinka perheen hajoaminen vaikutti haastateltavan elämäntilanteeseen?

Entä, millainen prosessi on keski-ikäisen miehen avioero? Mitä tapahtumia ajoittuu keski-ikäisen miehen elämään? Eroprosessi on monisyinen vyyhti niin henkilökohtaisesti koettuja tunteita kuin eri viranomaisten kanssa selvitettyjä eron liittyviä yksityiskohtia, juridiikan kiemuroita unohtamatta. Prosessi vaatii myös erilaisten ihmissuhteiden uudelleenjärjestelyä: erityisesti suhteet lapsiin nousevat haastatteluissa pinnalle. Toisaalta ero merkitsee myös sukulaisten ja ystävien tukea tai sen puuttumista, selviytymistä tai selviytymättömyyttä, sekasortoista kriisiä tai helpottavaa vapautumista. Miten kenelläkin painottuen. Lisäksi tilannetta vaikeuttaa miehen roolien "horjuminen" monella taholla: isänä, aviomiehenä, ystävänä, elämänkumppanina. Entä työn merkitys eroprosessin aikana? Lisäksi sukupuolistettu kysymys miehisyyden, miehenä olemisen ja avioeron suhteesta on mielenkiintoinen.

Kaikki haastateltavat olivat selvinneet erosta eteenpäin, mutta miten? Kuinka kauan erosta toipuminen kesti? Kuka tai mikä auttoi elämässä eteenpäin? Mikä merkitys oli uusilla ihmissuhteilla? Entä suhteet lapsiin ja entisiin sukulaisiin, entä ex-puolisoon? Opettiko avioero mitään?

Tutkimuksen tärkeimmät kysymykset siis ovat: Millainen oli se perhe, josta haastateltavat joutuivat luopumaan ja kuinka ero perheestä vaikutti heidän elämäänsä? Millainen prosessi avioero oli, kuinka se vaikutti keski-

ikäisen miehen elämään? Kuinka erosta selvisi eteenpäin?

Nämä teemat tulevat esiin tutkimuksen empiirisessä osuudessa haastateltavien avioerokokemuksia analysoitaessa. Teemat kulkevat osin limittäin ja toisiinsa liittyen. Silti ne voi aineistosta myös teemoittaen paikantaa.

3. Kahdeksan eronnutta miestä...

Tutkimuksen aineisto koottiin ns. lumipallo -menetelmällä. Olen käyttänyt sukulaisiani ja tuttaviani apuna avioeron kokeneiden miesten etsimiseen ja haastatteluun suostuttamiseen. Kahdessa tapauksessa haastateltava itse ehdotti tuntemaansa, myös eron kokenutta henkilöä seuraavaksi haastateltavaksi. Kaiken kaikkiaan nämä miehet ovat olleet suostuvaisia lähtemään tutkimukseen mukaan. Avioero on arka ja henkilökohtainen aihe ja lisäksi tutkimuksen kysymykset edellyttivät rohkeutta puhua avoimesti eroon liittyvistä kipeistäkin asioista. Näin ollen on ymmärrettävää, että joukkoon mahtuu niitäkin, jotka kohteliaasti kieltäytyivät haastattelusta. Haastateltavista viisi oli minulle ennestään täysin tuntematonta, kolme heistä tiesin ennalta. Aivan läheisen ystävä- ja tuttavapiirini ihmisiä en ole halunnut haastatella.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa, jossa haastateltavat itse kertovat omasta näkökulmastaan avioeron tapahtumien kulkua, on lähdettävä liikkeelle ajatuksesta, että totuus on se, minkä haastateltavat suostuvat kertomaan. Muita tapoja vahvistaa tai kumota heidän kertomustensa todenperäisyys ei ole voitu eikä haluttu käyttää. Tutkimuksen faktanäkökulma muodostuu ajatuksesta, ettei kukaan voi tarkastella subjektiivista kokemusta paremmin ja antoisammin kuin asianomainen itse. Toisaalta subjektiivinen kokemus, joka minulle välitettiin koostui useista eri osa-alueista, kuten kokemuksen syvyydestä, muistojen runsaudesta, niiden laadusta ja ennen kaikkea siitä, mitä minulle haastattelijana haluttiin eroprosessista kertoa. Tiedetäänhän, että ihmisillä on taipumusta kaunistella todellista tilaansa ja vastata haastattelijan kysymyksiin positiivisemmin kuin todellisuudessa ajattelevat. Näin ollen Roosin käyttämä termi 'onnellisuusmuuri' pitää paikkansa myös tässä tutkimuksessa (Kortteinen, 1982, 19-20).

Yhteistä näille kahdeksalle miehelle on, että he kaikki ovat Keski-Suomessa asuvia, iältään keski-ikäisiä ja sosioekonomiselta asemaltaan väljästi katsottuna nykypäivän keskiluokkaan kuuluvia. Yhteistä heillä on myös se, että kaikilla on avioerosta kokemuksena aikaa vähintään vuosi. Eettisestä näkökulmasta katsottuna oli sekä haastateltavan että haastattelijan etu, ettei avioeroprosessi ollut enää kipeästi kesken. Näin tutkimus ei

luisunut liikaa yhteiskunnallisesta näkökulmasta psykologiseen, mikä ei olisi ollut tarkoituksenmukaista eikä edes mahdollistakaan. Jokainen haastateltava tiesi, että kyseessä ei ole terapeutin tai eron suhteen toimintamalleja tarjoava vaan puhtaasti yhteiskunnallinen avioeroa käsittelevä tutkimus. Sinänsä se ei kuitenkaan sulje pois sitä tosiseikkaa, etteikö puhuminen erosta olisi voinut olla myös terapeutin kokemus. Se intensiviteetin taso, jolla useimmat miehistä puhuivat kokemuksistaan, antaa aiheita olettaa, että puhumisella oli myös terapeutin merkityksensä.

3. 1. ...joita haastattelin näin.

Avioero on emotionaalisesti arkaluonteinen asia eikä olisi ollut mielekästä lähestyä haastateltavia tiukan muodollisella lomakkeella, joka ei olisi antanut heidän omille spontaaneille tunteenilmauksilleen sijaa. Haastattelut olivat teemahaastatteluja, avoimen ja strukturoidun välimuotoja. Vaikka haastattelemani henkilöt saivat vapaasti kertoa kokemuksistaan ilman, että heidän piti kertomuksessaan noudattaa tiukkaa kysymysvastaus -linjaa, käytin kuitenkin apunani haastattelurunkoa (LIITE 1). Se edesauttoi tilannetta siten, että pystyin haastattelun aikana kontrolloimaan, että kaikki tutkimuksen kannalta oleelliset osa-alueet käydään läpi. Toisaalta myös haastateltavat saivat siitä tukea, sillä heillä oli mahdollisuus ennalta tutustua kysymyksiin ja näin jo palautella tapahtumia mieleensä ennen varsinaista haastatteluhetkeä.

Tässä tutkimuksessa on siis kyse tiedonhankintahaastattelusta ja sen alalajina tarkentaen tutkimushaastattelusta. Vaikka jo haastatteluun suostuminen ja avioeron eri puolien pohtiminen olivat muutamille miehistä koskettavia kokemuksia, kyseessä ei ole psykologien käyttämä ns. terapeutin haastattelu (Hirsjärvi & Hurme, 1982, 25-26, 33). Tutkimuksen metodiikan keskeinen ajatus on tarkastella avioeroa yhteiskunnallisesti, mutta yksilön näkökulmasta katsottuna ja yksilön omien kokemusten sävyttämänä, hänen kokemuksiaan kunnioittaen.

Haastattelut olivat keskustelunomaisia informaationkeräystilanteita, jotka teemoittuvat tiettyjen, eron liittyvien kysymysten ympärille. Jotta asiat olisivat löytäneet tutkimuksen kannalta oleellisen muodon, oli tarkentavien lisäkysymysten tekeminen välttämätöntä. Joskus vain siksi, ettei olisi eksytty liian kauaksi aiheesta, joskus taas sopiva lisäkysymys vei haastateltavan ajatukset pois liian raskaaksi käyneestä eron osa-alueen läpikäymisestä. Teemat haastattelurunkoon on pyritty valitsemaan siten, että ne koskettavat jokaista eron kokenutta riippumatta iästä tai sukupuolesta.

Tutkimuksessa siis käytin puolistrukturoitua haastattelua, joka painottui avoimen haastattelun suuntaan. Sen avulla oli mahdollista hahmottaa henkilöille yhteistä kokemusta (avioeroprosessia), joka kuitenkin koettiin hyvin eri tavalla. Puolistrukturoitu haastattelu myös salli haastateltavien viivähtää pidemmän aikaa heidän itsensä valitsemissa teemoissa silloin, kun se juuri heidän tarinassaan oli tarpeellista. Avioeroprosessin osat alueet eivät kaikilla haastateltavilla painottuneet samalla tavalla ja näin he saivat tarvitsemaansa tilaa keskittyä juuri niihin teemoihin, jotka heille itselleen olivat merkityksellisiä. Puolistrukturoidun haastattelun painottaminen mahdollisuuksien mukaan avoimen haastattelun suuntaan on paikallaan silloin, kun tutkitaan henkilön menneisyyteen liittyviä asioita tai haastattelun aihe on arkaluontoinen. (Hirsjärvi & Hurme, 1982, 31-33)

Haastattelut koottiin kevään-syksyn -97 välisenä aikana. Kuudessa tapauksessa haastattelupaikkana oli haastateltavan koti ja kaksi kertaa tapaaminen oli sovittu kahvilaan. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja kirjoitettiin puhtaaksi jatkokäsittelyä varten. Litteroinnit tehtiin hyvin pikkutarkasti ottaen huomioon haastateltavien puheessaan pitämät tauot, epäröinnit, nauramisen ja niin edelleen. Omalta osaltaan myös nonverbaalinen viestintä, joka oli mahdollisuus saavuttaa vain kerran, on jäänyt mieleen. Haastateltavan yleisen olemuksen huomioiminen hänen kertoessaan erotarinaansa oli myös oleellista; sen avulla oli mahdollista olla sensitiivinen henkilön persoonallista tapaa kohtaan kertoa omista kokemuksistaan.

4. Mies ja avioero

Tutkimuksia miesten avioerokokemuksista on tehty vähän. Kuitenkin yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos sekä miestutkimusta koskevat uudet tiedot ovat johtaneet siihen, että miehen asemaa, roolia ja yhtä lailla myös elämäkokemuksia koskevan tiedon ja ymmärryksen hankkiminen tuntuu tarpeelliselta. Ihmissuhteiden keskeisyys on liitetty kiinteäksi osaksi nykyaikaa ja ajan individuaalista korostusta. Avioerot ovat negatiivisessa mielessä raastavia tarinoita ihmisten elämästä, mutta yhtä lailla ne kertovat aikamme hengestä, korostaen yksilön vapautta valita ja tehdä ratkaisuja minkään yhteiskunnallisen instituution painostamatta. Niin kirkko kuin oikeuslaitoskin ovat joutuneet myöntymään yksilön vapauden edessä, vaikka kirkko ei etiikkansa mukaan voi ihmisiä avioeroon kehottaakaan. (Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan monisteita 7/1986, 1-2)

4. 1. Mistä miestutkimus nousee?

Miestutkimuksen käsite on tunnettu 1970-luvun alusta, jolloin muutamat amerikkalaiset tutkijat ryhtyivät tutkimaan maskuliinisuuden käsitettä uusista lähtökohdista. Suuntauksen laajuus ja merkitys on kuitenkin pysytellyt viime vuosien nopeaan kasvuun saakka suhteellisen vaatimattomana ainakin, mikäli sitä verrataan feministiseen tutkimukseen. Miestutkimusta pidetäänkin reaktiona feminismin suureen aaltoon, joka lähti liikkeelle 1960-luvun lopulla. (Sipilä, 1994, 17)

Miestutkimuksesta ei ole olemassa yhtä ainoaa yleispätevää määritelmää. Kuitenkin sitä hahmoteltaessa on otettava huomioon tiettyjä peruskysymyksiä koskien miestutkimuksen filosofista lähtökohtaa ja ihmiskuvaa, miehen ontologiaa ja miehenä olemisen moraalista ulottuvuutta. Usein miehestä puhutaan hänen tehtäviensä ja rooliensa tasolla. Toisaalta myös miehen kriisi- ja sairausoireet ovat saaneet osakseen julkista huomiota. Miehen tunteista puhutaan harvemmin. Miestutkimus haluaa selvittää miehen filosofiaa myös "perimmäisellä tasolla". Mikä on miehenä olemisen suhde ihmisenä olemiseen ylipäänsä? Mitä mies on itselleen ja ympäristölleen miehenä? Miehen filosofia on miehenä olemisen yleisen ja yksilöllisen tason yhteyksien ja niiden välisten edellytysten pohdintaa. Oleellista on asettaa mies samalla oman elämänkaarensa yhteyteen. (Ministry of Social Affairs and Health, 1987, 2)

Jos asiaa tarkastellaan klassisen filosofisen perinteen mukaan, miehellä on oma olemuksensa, ns. miehen malli, joka oleellisena piirteenä liittyy hänen ihmisolemukseensa. Silti yleinen ihmisuus on määräävämpi tekijä kuin erityinen miehisuus. Humanistiset filosofiat korostavatkin miehen ja naisen välisten erojen suhteellisuutta.

Klassisesta perinteestä irtisanoutuvat nominalistiset filosofiat. Näistä erityisesti eksistentiaalistiset suuntaukset kieltävät alkuperäisesti määrätyn ihmisolemuksen olemassaolon. Näin ajateltuna sekä ihminen, että mies ovat täysin sopimuksenvaraisia yleiskäsitteitä. Ihmisen yleensä, niin naisen kuin miehenkin on tiedettävä, tahdottava ja valittava itse oman elämänsä sisältö ja merkitys. Tämä filosofinen suuntaus kieltää myös naisen ja miehen olemuksellisuuden, yleistettävissä olevan erilaisuuden.

Miehenä olemisen faktiset lähtökohdat ovat peräisin biologisesta konstituutiosta, kulttuuritraditiosta, sosiaalisista rooleista sekä sosialisoinnin prosessista. Lukuun ottamatta biologista rakennetta, nämä kaikki ovat ehdollisia eivätkä välttämättömiä seikkoja. (Ministry of Social Affairs and Health, 1-3 sekä Miestä päin, 1986, 2-4)

Historiallisesti erilaisiin miesrooleihin on sisällytetty erilaisia moraalisia oikeutuksia ja velvollisuuksia. Tämä on merkinnyt miehelle suhteessa naiseen tietynasteista ylivaltaa, joka myös historiallisesti ja yhteiskunnallisesti vaihtelee. On muodostunut moraalinen todellisuus, jossa miehenä ja naisena oleminen ovat lähtökohtaisesti eri asioita. R.W. Connellin (1987) mukaan sukupuolten väliset suhteet syntyvät sosiaalisessa käytännössä, joka ei ole määräytynyt biologisesti vaan sosiaalisesti (Sipilä, 1994, 19).

Humanistisen moraalikäsitteilyn mukaan moraalitieteellinen moraali on universaalista, ihmisolemuksen perustavaa. Sen pohjan tulisi olla kaikille sama. Kuitenkin on perusteltua ajatella, että konkreettisten historiallisten ehtojen puitteissa miehenä ja naisena oleminen saa erilaisia moraalisia korostuksia. Esimerkiksi miehen hyveet ja naisen hyveet ovat perinteisesti poikenneet toisistaan hyvinkin paljon.

Ihmiskuva on käsitteenä teoreettinen, mutta vaatii aina lopulta palautuksen identiteettikysymykseksi. "Kuka minä olen" -tyyppiset kysymykset nousevat esiin, vaikka ihmiskuvan ongelmia käsiteltäisiin kuinka yleisellä tasolla tahansa. Ihmiskuvaa tuskin voidaan uskottavasti rakentaa, ellei oteta huomioon ihmisen elämänsä kaarta. Elämänsä kaarella ei tarkoiteta vain teknistä kuvaustapaa vaan elämyksellistä, katsomuksellista ja moraalista ulottuvuutta. Ihmiskuvan tutkiminen johdattelee ihmisen sisäisten kuvien tarkasteluun. Jokainen ihminen on sisäistänyt tietyn symboli- ja arvomaailman, joka on hänen henkilökohtainen ikonostaasinsa. (Miestä päin, 1986, 2-4)

Naistutkimus on vaikuttanut merkittävästi miestutkimuksen syntyyn ja kehittymiseen. Ruohomäen (1992) mukaan naistutkimuksen myötä syntynyt keskustelu ihmistieteiden perusteista ja intresseistä on herätellyt kiinnostusta nais- ja mieskulttuurien dialektiseen, historiallisesti muuttuvaan ja jännitteiseen sukupuolijärjestelmään sekä sen kulttuuriseen, sosiaaliseen, taloudelliseen ja historialliseen merkitykseen (Ruohomäki, 1992, 14).

Lähtökohtana naistutkimuksessa on ollut parantaa naisen asemaa, mutta myös esimerkiksi kiinnittää huomiota naisten näkymättömyyteen tieteellisissä tutkimuksissa. Naisten marginaalisuus on usein ennalta asetettu tapaan, jolla tutkimusaihe määritellään, tutkimusongelma asetellaan ja tutkimustapa valitaan. Valtaosa tutkijoista on ollut ja on edelleen miehiä. Tutkimuksissa naisia on "mitattu" miesten kehittämällä mitoilla ja asteikoilla. Tutkimusten taustalla on myös ajatus siitä, että mies edustaa ihmistä, josta nainen on vain poikkeus. Usein nainen määritellään suhteessa mieheen: hän on miehen tytär, vaimo, sisar. Mikä on naisen merkitys omana itsenään? Naistutkimuksen tarkoitus on ollut osoittaa, ettei riitä se, että tutkimuksiin lisätään naisia koskevaa tietoa vaan, että koko tutkimustapa on hahmoteltava uudella tavalla. (Miestä päin, 1986, 4-6)

Mieskysymyksen taustalta löytyy siis naiskysymys, varsinkin 1970-luvulla esiin kasvanut naisliike ja sen tuottama keskustelu, kirjallisuus ja tutkimus. Tämä uusi naisliike alkoi entistä hienosyisemmin jäsentää sukupuolisuuden eritasoisia määreitä ja niiden välisiä suhteita (Falk, 1986, 28).

Sukupuolisuutta on perinteisesti tarkasteltu sukupuoliroolien kautta. On katsottu, että biologia pohjimmiltaan määrää naisten ja miesten käyttäytymisen ja koska sitä ei voida muuttaa, on naisten ja miesten lupa käyttäytyä siten, kuin he tyypillisesti käyttäytyvät. Tämä ajattelutapa perustuu voimakkaaseen stereotypiaan mielessämme, siihen millä tavalla oletamme oman sukupuolensa edustajan käyttäytyvän. Mikäli tapa, jolla käyttäytyään poikkeaa yleisesti hyväksytyistä normeista, siihen voidaan liittää rangaistusseuraamuksia. Tämä sukupuolisuuden määrittely ja siihen liittyvät odotukset ovat hyvin kapea-alaisia. Ensinnäkin siinä on sivuutettu historia: eri aikakausina miehiltä ja naisilta on odotettu erilaisia rooleja, toisaalta eri kulttuureissa sukupuolilta odotetaan erilaista käyttäytymistä. Lisäksi valta vaikuttaa sukupuolten välisiin rooleihin. Perinteisesti nainen on nähty ilman valtaa alistujana ja mies alistajana. (McCloughery, 1993, 34-35) Uudessa miestutkimuksessa valta - käsitettä tarkastellaan laajemmin; myös saman sukupuolen sisällä on valtaa eri tasoilla hyväkseen käyttäviä ryhmittymiä, on alistajia ja alistujia. Naiselle ei jää yksinomaan rooli heikompana sukupuolena; myös nainen voi suhteessa mieheen olla valtaa omaava ja sitä mielivaltaisesti käyttävä taho (Hänninen, 1994, 113).

Perinteisesti naistutkimus on kuitenkin korostanut yhteiskunnan patriarkaalisuutta. Miehet kontrolloivat kulttuurisena ryhmänä naisia, joita puolestaan kulttuurisena ryhmänä aliarvostetaan. Patriarkaaliseen yhteiskuntaan kuuluu miehen ja naisen väliseen suhteeseen hallitseminen ja alisteisuus. Tälle on luonnollisesti vaikutuksensa myös miehiin ja tämä ajatus on yksi osa miestutkimuksen kysymyksenasettelua. Jos kaikki miehet nähdään patriarkaalisen yhteiskunnan toimijoina ja toteuttajina, tämä johtaa kaavamaiseen käsitykseen sukupuolten välisistä suhteista, miestä syyllistäen. Tämä ajattelumalli ei anna yksilöiden toimia individualistisesti yksilöinä itsessään, tietoisina ihmisinä, joita eivät pidä patriarkaaliset kahleet. Tilaa pitäisi antaa yksilöiden omille eroille, kyvyille ja toimintavalmiuksille. Naistutkimus onkin viime vuosikymmeninä korostanut naisten välisiä eroja; samoin miestutkimuksen puolella miehet nähdään erilaisissa asemassa yhteiskunnan sisällä eikä suinkaan yhtenäisenä joukkona, jota yhdistää erottuvuus naissukupuoleen patriarkaalisen yhteiskunnan suojissa. (Miestä päin, 1986, 7-8)

Uusi naiskeskustelu on tematisoinut aiemmista naisnäkökulmista poiketen sukupuolisuutta tavalla, joka tekee mahdolliseksi maskuliinisuuden ja feminiinisyyden määreiden tarkastelun erillään "vastaavista" biologisen sukupuolen kantajista. Tämän perusteella perinteinen alistaja-alistettu -tulkinta maskuliinisuuden ja feminiinisyyden välillä on mahdollista kyseenalaistaa. "Miehinen" tai maskuliininen kulttuuri käsitetään nyt

sosiaalisten suhteiden rakenteeksi. Carrigan, Connel ja Lee (1985) ovat esittäneet hegemonisen maskuliinisuuden käsitteen, jota Connell (1987) on myöhemmin täydentänyt. Tutkijat tarjosivat käsitteen ennen kaikkea juuri “miehen roolin” tilalle tehdäkseen näkyväksi, että on olemassa tietty maskuliinisuus, jolle muut maskuliinisuudet ja feminiinisuudet ovat alistettuja. (Falk, 1985, 27-28 sekä Sipilä, 1994, 19-20)

Naistutkimus on esittänyt naisen asemaa ja elämäntilannetta koskevia parannusehdotuksia, mutta toisaalta esittänyt vaatimuksia myös miehen muuttumiseksi. Vaatiessaan miestä muuttumaan, naisliike on eri aikakausina, erilaisten yhteiskunnallisten olojen vallitessa kiinnittänyt huomiota erilaisiin seikkoihin.

Tämän vuosisadan vaihteen aikana naisliike kiinnitti miehiin seuraavia toiveita: raittius, siveys sekä aggressiivisuudesta ja vallantavoittelusta luopuminen. Tällöin aikakausi kuitenkin ei ollut kypsä naisliikkeen tavoitteille johtuen siitä, että yhteiskunnassa vallitsi edelleen voimakas mieselättäjäys. Naisten kodin ulkopuolisen työn osuus oli vähäinen ja naisten taloudellisen itsenäisyyden saavuttaminen vaikeaa.

Myöhemmin naisliikkeen miehiin kohdistuvat muutosvaatimukset ovat muuttuneet. 1960-luvulla perinteisistä siveyskäsitteistä poikkeaminen nähtiin sallittuna. Vanhojen vaatimusten tilalle nousi uusia: tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettiin miesten kotitöihin osallistuminen sekä myönteinen suhtautuminen naisten kodin ulkopuoliseen työssäkäyntiin ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Samaan aikaan koko suomalainen yhteiskunta koki valtavan rakennemuutoksen. Naisten vaatimusten takana olivat paitsi naiset itse, myös jatkuvasti kasvava julkinen sektori, joka voimakkaasti integroi naiset mukaan palkkatyöhön ja näin ollen oli liittolainen siinä, mitä tuli naisten itsenäisyyden ja taloudellisen riippumattomuuden kehitykseen. 1970- ja 1980-luvuilla miehiltä on vaadittu “pehmenemistä”. Konkreettisesti vaatimuksia on ollut vaikea tarkentaa, ehkä siihen ei ole ollut tarvettakaan.

1990-luvun mieskeskustelua on julkisuudessa leimannut sävy: keski-ikäisen miehen elämä on kurjaa (Hoikkala, 1996, 4). On painotettu ajatusta suomalaisen miehen kriisistä; puhutaan ongelmista, työttömyydestä, sairauksista. Yhteiskunnallisten ja taloudellisten suhdanteiden heikkeneminen 1990-luvulla onkin heikentänyt sekä miesten että naisten asemaa. Näin laman voi sanoa olleen negatiivisesti tasa-arvoistava, sillä sen vaikutukset ovat koskettaneet molempia sukupuolia, mieheyteen tai naiseuteen katsomatta. Kuitenkin tutkimusten mukaan (esim. Vähätalo 1994) suomalainen mies syrjäytyy helpommin kuin suomalainen nainen. Tällä tarkoitetaan nimenomaan sosiaalista syrjäytymistä, päihdeongelmia, työttömyyttä, asunnottomuutta. Mannilan (1993) mukaan elämän perusasioiden perheen (avioero?) ja työpaikan menetys johtaa ns. menetyskierteeseen, jonka seurauksena on syrjäytyminen (Paananen, 1996, 60)

Nyt tämä "kurjameskuva" on haastettu kohtaamaan uutta miestutkimusta uusista lähtökohdista (Hoikkala, 1996, 4). Mielenkiintoista on seurata uuden vuosituhannen nais- ja miesliikkeen suuntaa. Keskitytäänkö edelleen perinteisten tasa-arvo -kysymysten äärelle vai vaihdetaanko radikaalisti suuntaa uusien kysymysten suuntaan ?

Miestutkimus katsoo useita naistutkimuksen kysymyksenasetteluja miesten näkökulmasta. Silti sen tarkoitus ei ole yksinomaan olla vuoropuhelua naistutkimuksen kanssa vaan olla kiinnostunut ja tutkia asioita, joiden katsotaan kuuluvan miestutkimuksen aihepiiriin. Aiheet eivät ole tiukan rajattuja vaan ulottuvat aina filosofisesta lähestymistavasta miehenä olemisen selvittämiseen ja jatkuen konkreettisiin kysymyksenasetteluihin, jotka ovat yhteydessä arkipäivän kokemusmaailmaan.

Yksi naisliikkeen ja erityisesti naisnäkökulman "opetus" mieskeskustelulle on siinä, että se on voimakkaasti painottanut omaa, henkilökohtaista kokemusta. Hedelmällisimmilleen oma kokemus muokataan yhteisen työstämisen, keskustelun ja vuorovaikutuksen avulla (Helminen, 1985, 10). Kuten naiseus, miehuuskin määritellään suhteessa kontekstiinsa yhä uudelleen sosiaaliluokan, seksuaalisen suuntautumisen, aviosäädyn, habituksen, kansallisuuden, rodun ja iän mukaan (Näre, 1994, 133).

Miestutkimuksessa ei ole tarkoitus väittää, että yksinomaan mies olisi pätevä ottamaan kantaa siihen, mitä on olla mies. Ei siis väitetä, että miehillä olisi yksi yhteinen todellisuus. Se ei sinänsä sulje pois ajatusta, etteivätkö niin naiset kuin miehetkin voisi jakaa joitakin sukupuolelleen yhteisiä kokemuksia juuri sukupuolelleen ominaisella tavalla. Tämä ei kuitenkaan saa olla selväviivainen tutkimuksen lähtökohta, sillä tämän tyyppisissä tutkimuksissa usein pidättäydytään etnometodologiselle tai fenomenologiselle lähestymistavalle ominaisessa tutkimusotteessa, joka rajaa todellisuuden vahvasti henkilökohtaisen kokemuksen alueelle. Tärkeintä on siis henkilökohtainen kokemus, unohtamatta sukupuolelle mahdollisesti yhteisiä piirteitä näiden kokemusten hahmottamisessa. (Miestä päin, 1986, 6-7)

4. 2. Miestutkimuksen käsitteistöä

Tämän tutkimuksen yhteydessä tarkastellaan tarkemmin kahta miestutkimukseen kiinteästi liittyvää käsitettä, sosialisatiota ja elämäнкаarta, joista jälkimmäiseen keskitytään tarkemmin. Sosialisatio voidaan määritellä kulttuurin omaksumismekanismiksi. Sitä voidaan tarkastella erilaisten sosialisatiota harjoittavien instituutioiden kautta. Tällaisia ovat esimerkiksi perhe, päiväkot, koulu, työympäristö jne. Myös erilaiset vertaisryhmät

ovat tärkeitä sosialisatioprosessissa. Asiaa koskevissa tutkimuksissa korostetaan usein jo lapsuudesta alkavaa sukupuolten erilaista sosialisatiota ja siitä aiheutuvia seurauksia. Tämän on sanottu vaikuttavan, ellei tekevän mahdolliseksi sukupuolten välisen todellisen kohtaamisen. Kärjistyneimmillään tämän on katsottu olevan ihmisen seksuaalisuuden alueella, missä prostituutiota ja raiskauksia on pidetty ääriesimerkkeinä sukupuolten välisestä kohtaamattomuudesta. (Miestä päin, 1986, 8)

Eri yhteiskunnat poikkeavat toisistaan siinä, mitä välitettävä kulttuuri sisältää ja miten sosialisatioprosessi toimii. Eroja on sekä arvoissa että normeissa eli siinä, mitä asioita yhteiskunnassa pidetään tärkeinä ja hyväksyttävänä ja mitä vastaavasti kiellettyinä (Takala, 1991, 11). Patriarkaalisisessa yhteiskunnassa vallitseva stereotyyppinen sukupuolikäsitys näkee miehet ja naiset toisilleen vastakkaisina, toisensa poissulkevinä osapuolina myös sosialisatioprosessissa. Kaikki naisellinen on epämiehekästä ja ollakseen "kunnon mies" miehen tulee välttää naiselliseksi luokiteltuja ominaisuuksia ja toimintatapoja (Lammi-Taskula, 1994, 126).

Sosialisaation ohella toinen mielenkiintoinen miestutkimuksen käsite on elämänkaari, joka käsitteenä esiintyy muidenkin tutkimussuuntausten sisällä. Tästä esimerkkinä gerontologia, joka ei keskity yksinomaan vanhuuden tutkimukseen, vaikka pääpaino siinä onkin. Ihmisen elämä nähdään kokonaisuutena, joka koostuu eri osavaiheista. Elämänkaaren käsite rakentuu sisällöltään ymmärrettäväksi Mathilda Rileyn kehittämän teorian mukaan. Perusajatuksena siinä on, että tietyn ikäiset ihmiset muodostavat ikäryhmän, jolle on ominaista ns. ikäroolit, joiden mukaisesti heidän odotetaan käyttäytyvän. Ihmiset ja nämä heiltä ulkopuolisten prosessien kautta edellytettävät roolit käyvät jatkuvaa allokaatiota keskenään. Toisaalta ihmisten tekemisiin vaikuttavat myös ikäsidonnaiset toiminnot ja kyvyt, samoin kuin erilaiset odotukset ja sanktiot. Näiden välillä vaikuttaa voimakkaasti edellä määritelty sosialisatio. Se, mikä yhteiskunnassa on tietyn ikäisille mahdollista ja sallittua, jopa odotettua ja vaadittua, sama asia voi toiselta ikäryhmältä olla kokonaan kiellettyä, paheksuttua tai mahdotonta toteuttaa.

Gerontologia lähestyy elämänkaari-käsitettä muuttujanaan ihmisen ikä ja sen aiheuttamat elämänmuutokset. Miestutkimukseen sisällytettynä elämänkaarta periaatteessa voidaan ajatella samoin, mutta sukupuolelle ominaisiin merkityksiin painottuen. Ikä -elementti on edelleen tärkeä, mutta tarkennettuna: mitä asioita mihinkin miehen ikäkauteen kuuluu tai sosialisatiion mukaisesti odotetaan kuuluvan. Miestutkimuksessa on mahdollista liittää mies aikaansa ja yhteiskuntaansa hänen oman ja erityisen, silti yhtäläisyyksiä muiden samaa sukupuolta edustavien aikalaistensa elämänkaarten kanssa.

Avioituminen, perheen perustaminen ja avioero ovat tapahtumia, jotka kaikki liittyvät sosialisatioon siten, että ne ovat yleisesti ottaen mahdollisia vain tietyssä elämänvaiheessa, aikuisuudessa. Samoin avioerot liittyvät aikuisuuteen ja painotettuina keski-ikään; vanhusten avioerot ovat edelleen suhteellisen harvinaisia. Myös tämän tutkimuksen kahdeksan haastateltavaa ovat kaikki väljästi ajatellen keski-ikään kuuluvia miehiä. Heillä kaikilla avioero tapahtumana on tärkeä osa henkilökohtaista elämänkaarta, silti löytäen yhtäläisyyksiä muiden keski-ikäisten miesten erokokemusten kanssa.

5. Mikä ja millainen on avioero?

Aviopuolisoiden päätyessä ratkaisuun suhteen lopettamiseksi, on edessä monisäikeinen prosessivyyhti, joka on selvitettävä ja pala palalta käytävä läpi. Avioero ei ole yksiselitteinen asia: se ei merkitse yksinomaan tunteiden tasolla tapahtuvaa eroa vaan avioero on aina myös puolisoitten välisen oikeudellisen suhteen purkamista. Eroavien ihmisten arkielämä kokee usein muutoksen, kun aineellisia asioita joudutaan järjestämään ja sopimaan uudella tavalla. Omaisuuden jakaminen ja taloudellisten asioiden uudelleen järjestäminen sekä asumiseen liittyvä uudelleen organisointi vaativat paljon molemmilta osapuolilta. Usein myös lasten aseman järjestäminen on erityinen ongelma monessa avioerossa (Jaakkola, 1988, 1).

Avioero on kokemuksena voimakas ja tunteiden työstämistä vaativa. Voidaan puhua kriisistä. (Liljeström, 1990, 262-263) Avioero on kokemuksena henkilökohtainen, mutta silti useita eri tahoja itseensä sitova. Ero koskettaa aina myös puolisoitten lähiympäristöä: lapset, isovanhemmat, sukulaiset, ystävät, työtoverit ja niin edelleen ovat usein osallisina avioeron läpikäymisprosessissa. Sukulaisten ja ystävien tuki voi olla korvaamaton apu eroavien niin tahtoen. Toisaalta lähiyhteisön suhtautuminen voi olla negatiivista. Avioero herättää ristiriitaisia tunteita eivätkä kaikki eroon liittyvät asiat syineen ja seurauksineen voi olla vaikuttamatta usealla eri tavalla myös eronneiden lähipiiriin.

Avioeroon päädytään eri tavoin: useiden vuosien hiljaisena ajautumisena, yhtäkkisenä yllätyksenä parisuhteen toiselle osapuolelle tai uupumisena ristiriitoja aiheuttaviin asioihin, esimerkiksi puolison tai lapsen sairauten, taloudellisiin vaikeuksiin tai perheväkivaltaan (Mäkijärvi, 1995, 18).

1980-luvun puolivälissä joka kolmas solmittu avioliitto päättyi eroon, mutta nykyään lähes joka toinen liitto kokee saman kohtalon. Tätä avioerojen kasvanutta määrää voidaan tulkita eri tavoin. Se voi toisaalta heijastella vaikeuksia elää eheässä parisuhteessa, mutta toisaalta avioerojen kasvanut määrä voi olla seurausta prosessista,

jonka aikana yksilöt etsivät itselleen soveliainta puolisoa. Kertaalleen valittu elämäkumppani ei kenties ajan kuluessa vastaa niihin vaatimuksiin joita parisuhteelle alunperin asetettiin. Kun tilastoja tarkastellaan miehen näkökulmasta huomataan, että lähes 15% avioituneista eli noin 3500 miestä vuodessa solmii uuden avioliiton yhden tai useamman avioeron jälkeen. (Hyssälä, Koskenvuo & Suominen, 1995, 55)

5. 1. Avioeron juridiikkaa

Juridisena toimenpiteenä avioero merkitsee yhteiskunnan puuttumista avioliiton loppumiseen (Myyrä, 1988, 181). Avioero laitetaan tuomioistuimessa vireille kirjallisella hakemuksella, jonka puoliset voivat jättää yhdessä tai toinen puoliso yksinään (Oikeusministeriö, 1997). Suomessa on 1980-luvulla syntynyt uusi avioerokulttuuri, jonka perustana on sopimukset perhesuhteiden muuttuessa. Näillä tarkoitetaan lakia lapsen huollosta ja tapaamisesta 1984 ja lakia avioliittolain muutoksesta 1988 (Vidgren, 1993, 21).

Avioeroa koskevat säännökset ovat muuttuneet perusteellisesti vuoden 1988 alusta. Hallituksen esityksessä perusteltiin vuonna 1987 uutta avioliittolakia siten, että avioeron ottaminen ei olisi juridisesti yhtä vaikeaa ja moniselkoista kuin aiemmin. Esimerkiksi vanhalla avioeroperusteiden säätelyllä ei voitu todeta olevan juuri minkäänlaista vaikutusta esiintyvien avioerojen lukumäärään, joten siitä voitiin luopua. Aiemmin avioero-oikeudenkäynnit kuuluivat tiukasti yhteiskunnan valvonnan alle. Julkisen edun valvominen kuului viralliselle syyttäjälle aina 1970-luvulle asti. Ennen uusia vuoden 1987 säännöksiä, avioeron saannille oli edellytyksensä, joista -80 -luvulla käytetyimpiä perusteluja olivat: vuoden erillään asuminen asumuseron jälkeen, uskottomuus ja kahden vuoden erillään asuminen välirikon vuoksi. Uskottomuus ja muut raskaat syyt oikeuttivat eron pikaiseen saamiseen. Niinpä olikin oletettavaa, että uskottomuusperiaatteet olivat usein pelkästään oikeudelle näytettyjä syitä silloin, kun avioero haluttiin saada nopeasti (Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 1991, 33).

Uusien säännösten lähtökohtana oli asettaa tavoitteeksi sellainen avioerosäännöstö, joka teki mahdolliseksi avioeron seurauksia harkitusti harkinneiden purkaa avioliitot, joiden jatkuminen on mahdotonta. Erityisesti avioero-oikeudenkäyntien osalta pyrittiin siihen, että ne eivät kärjistäisi puolisoitten välisiä ristiriitoja. Säädösten lähtökohtana oli ajatus, että avioero tulisi voida toteuttaa siten, että se tuottaisi mahdollisimman vähän kärsimystä ja nöyryytystä sekä auttaisi eronneita puolisoita ja heidän lapsiaan luomaan mahdollisimman suotuisat olosuhteet avioliiton purkautumisen jälkeen. (Jaakkola, 1988, 1-2) Aiempi laki herätti turhia syyllisyydentunteita etsiessään syyllistä ja vaatiessaan todistajia kertomaan puolisoitten välirikosta (Myyrä, 1988, 181).

Avioliiton purkaminen ei aina edellytä tuomioistuimen käsittelyä. Vuoden 1987 avioerolainsäädännössä nimenomaan pyrittiin välttämään tuomioistuinkäsittelyn paisuttamista. Avioeron liitännäiskysymykset pyrittiin nyt ohjaamaan sovittaviksi puolisoitten keskinäisissä neuvotteluissa tuomioistuinten ulkopuolella. Näissä neuvotteluissa puolisoilla on mahdollisuus käyttää sosiaaliviranomaisia apunaan. Tätä tarkoitusta varten palvelevat sekä avioliittolain uudistuksen yhteydessä perustettu perheasiain sovittelujärjestelmä, että avioeron hakemiseen yhdistetty kuuden kuukauden harkinta-aika. (Jaakkola, 1988, 1-2)

Perheasioiden sovittelujärjestelmä korvaa entisen asumuserosovittelun ja sillä tarkoitetaan yleistä sosiaalipalvelua, joka on ilmaista ja vapaaehtoisesti käytettävissä olevaa kaikissa perheen ongelmissa sekä yhteiselämän aikana, että avioerotilanteessa. Sovittelijan avulla pyritään saamaan luottamuksellinen keskusteluyhteys perheenjäsenten välille ja auttamaan heitä mahdollisten sopimusten tekemisessä ja muissa ristiriitojen ratkaisemisessa tarvittavissa toimenpiteissä. Kuitenkin säädöksissä erikseen todetaan, että vaikka tavoitteena on saada puolisoitten välille yhteisymmärrys käsiteltävien asioiden suhteen, tarkoitus ei kuitenkaan ole painostaa heitä jatkamaan avioliittoaan. Jos avioliiton jatkamiselle ei ole edellytyksiä, sovittelijan on pyrittävä siihen, että perheenjäsenet ymmärtävät tilanteen ja voivat avioeronkin jälkeen keskustella eteentulevista asioista. (Saarenpää, 1992, 67 sekä Jaakkola, 1988, 2)

Harkinta-ajan pituus on kuusi kuukautta ja sen pituus lasketaan puolisoitten yhteisen avioerohakemuksen jättämisestä tuomioistuimelle tai siitä ajankohdasta, jolloin toisen puolison tekemä hakemus on annettu tiedoksi toiselle puolisolle. Harkinta-ajan tarkoitus on olla avuksi avioeroon liittyvien asioiden järjestämisessä. Tänä aikana puolisoilla on tilaisuus pohtia avioeroratkaisua ja toisaalta myös mahdollisuuksia jatkaa avioliittoa. Harkinta-aika antaa puolisoille aikaa järjestää avioeroon liittyviä käytännön asioita. Tärkeää on päästä sopimukseen esimerkiksi lasten tapaamisoikeudesta ja elatuksen järjestämisestä sekä puolisoitten asumiseen, omaisuuden jakoon ja keskinäisiin taloudellisiin suhteisiin liittyvistä asioista. (Jaakkola, 1988, 5. Kivelä & Nordell, 1992, 10)

Harkinta-aikaan ei liity erillään asumisen velvoitetta, sillä oikeudellisesti olennaista on vain ajan kuluminen, ei sen käyttötapa. Harkinta-ajan jälkeen puolisoita voidaan tuomita avioeroon jos puolisoita sitä yhdessä vaativat tai toinen heistä sitä vaatii. Vaatimus on esitettävä vuoden kuluessa harkinta-ajan alkamisesta. (Saarenpää, 1992, 46)

Avioeroon johtaneita syitä ei tuomioistuin enää tutki, joten perusteluja ei avioerohakemukseen vaadita. Sen sijaan avioeroa koskevan asian yhteydessä voidaan esittää vaatimus elatusavun vahvistamisesta, lapsen

huollosta ja tapaamisesta ja yhteiselämän lopettamisesta sekä muu sellainen vaatimus, joka liittyy avioeroa koskevaan asiaan.

Avioerolainsäädännön muutosten myötä avioliittojen on arvioitu olevan entistä yksinkertaisempia ja kiistattomampia. Näin eritoten jos puoliset ovat voineet sopia liitännäisvaatimuksista ja erityisesti lapsia koskevista ratkaisuista tuomioistuimen ulkopuolella. Toiseksi puolisoitten välisiä kiistoja vähentää se, ettei avioeron saamiseksi enää tarvita näyttöä avioliiton rikkoutumisesta. Näin myöskään avioero-oikeudenkäynnit eivät ole niin kuin ennen, nöyryyttäviä ja kiusallisia tapahtumia, joissa ulkopuolisten kuullen kaiveltiin puolisoitten henkilökohtaisia ja arkaluontoisia asioita. (Jaakkola, 1988, 6-7)

Lapsen huolto tarkoittaa lapsen henkilökohtaisten asioiden hoitamista: kasvatusta ja hoitoa sekä lapsen asioihin liittyvää päätöksentekoa ja edustamista. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tuli voimaan vuonna 1984. Sen tarkoitus on taata lapsen oikeus molempiin vanhempiinsa näiden keskinäisestä suhteesta ja sen muutoksista riippumatta. Avioerotilanteessa tämä sääntely näkyy siten, ettei avioero itsessään automaattisesti tuo muutosta lapsen huoltajuuteen. (Gottberg-Talve, 1995, 58 ja 115) Avioeron yhteydessä lapsen huolto voi jäädä molemmille vanhemmille yhteisesti (yhteishuolto) tai huolto voidaan määrätä vain toiselle vanhemmista. Jos vanhemmat ovat yksimielisiä huoltajuuden järjestämisestä, he voivat tehdä asiaa koskien keskinäisen sopimuksen, jonka sosiaalilautakunta vahvistaa. Elleivät vanhemmat pääse yhteisymmärrykseen, voidaan huoltopäätöstä pyytää tuomioistuimelta. (Taskinen, 1997, 8-9) Myös ensisijainen elatusavun vahvistamistapa on vanhempien tekemä ja sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus; vain mikäli lapsen elatuksesta tulee riitaa, asia kuuluu tuomioistuimen ratkaistavaksi.

5. 2. Yksi tarina...muiden joukossa

Tyypillistä avioeroa ei olekaan; niin monta kuin on eroajia on myös erotarinaa. Tässä pääpiirteissään yksi kertomus keski-ikäisen miehen avioerosta. Haastattelu sisältää yhtäläisyyksiä muiden haastattelujen kanssa; silti se on haastateltavan oma, henkilökohtaisesti koettu tapahtumasarja.

Haastateltavan perhe on perustettu -70-luvulla suhteellisen lyhyen seurusteluajan jälkeen. Perheeseen syntyi yksi lapsi. Vaimo oli suurimman osan avioliittoa palkkatyössä kodin ulkopuolella ja hän oli taloudellisesti riippumaton aviomiehestään. Perhettä voi kuvailla nyky-yhteiskunnassa suhteellisen traditionaaliseksi perheeksi:

“Naimisiin menin vuonna -78 ja avioliitto kesti vuoteen 1990. Mun perheeseen kuului vaimo ja yks laps ja anoppi. Anoppi ei kuitenkaan ollut se syy, miks me erottiin.”

Heikille avioero tuli eteen yllättäen; prosessin käynnistäjänä oli Heikin vaimo. Mies itse ei ollut valmis eroamaan avioliiton ristiriidoista huolimatta. Heikin osaksi jäi olla prosessin passiivinen osapuoli, joka joutui eroamaan vastoin omaa tahtoaan:

“Melko pian mulle selvis, että meidän avioliitossa on kolmas pyörä mukana kuvioissa, siis mun vaimon elämässä. Kaikki tapahtui niin äkkiä... Rupesin ihmettelemään, kun meillä piti olla kaikki hyvin. Vaikka kyllä välillä tuntu, että jotain outoa tässä on niin, en osannu sanoa, että mitä.”

“Olin paljon töissä ja poissa kotoa, niin emme paljon ehtineet jutella. Tilanne sitten lopulta kärjistyi niin, että vaimo sanoi eräänä aamuna, että hän haluaa avioeron ja on varannut ajan tuomarilta jo tänään. Minun vain piti mennä ja kirjoittaa nimeni. Oli oikeestaan pakko, kun ei ollu vaihtoehtoja. Vaimo ei suostunut keskustelemaan eikä käymään sitä prosessia läpi.”

“Mää en tätä eroa halunnut, se oli vaimon aloite. Mää en olis varmaan koskaan eronnu. Vaikka en määkään täysin tyytyväinen ollu meidän liittoon, mutta avioliitto on mulle kuitenkin niin pyhä asia, että en mää osaa ajatella, että eroaisin. On sitä ennenkin tapeltu. Loppuelämään saakka.”

Heikki koki eroprosessin raskaana: se käynnistyi ilman hänen tahtoaan ja vei elämän olosuhteet suuntaan, joka ei kuulunut omiin suunnitelmiin. Oma tunne-elämä oli sekaisin eikä siinä tilanteessa ollut paras mahdollinen aika pitää kiinni omista juridisista oikeuksista. Lapsi jäi asumaan äitinsä kanssa ja Heikki itse muutti paikkakuntaa. Yritys, joka Heikillä oli ollut kaatui eron myötä seuranneisiin rahoitusvaikeuksiin. Näin elämän kantavat peruspilarit: perhe ja työ menettivät sen aseman, jonka mies itse oli suunnitellut niillä olevan:

“Juridisesti mää hävisin erossa niin paljon...mää annoin kaiken mennä... ajattelin, että paskat sillä väliä. Siinä kun elämän perusasetelma hajotetaan niin, perhe ja..tuntuu, ettei enää muuta oookkaan. Vaimolle jäi talo ja kaikki. Minä lähdin. Poika oli silloin 11-vuotta. Hän jäi äitinsä luo asumaan. Poikahan siitä (erosta) eniten kärsi. Näin jälkeinpäin ajatellen.”

Avioeroa Heikki kuvaa kokemukseksi, jota ei toivoisi kenellekään. Kuitenkin hän on selvinnyt eteenpäin tilanteesta. Ammattiauttajaan erokriisin selvittämiseksi hän ei ole turvautunut. Ystävien apu sen sijaan on ollut korvaamatonta. Ilman ystäviä hän tuskin, omien sanojensa mukaan olisi selvinnytkään.

Heikillä avioerosta toipuminen kesti kolme vuotta. Itseluottamuksen uudelleenrakentaminen kesti oman aikansa. Ennen mahdollisia seuraavia ihmissuhteita myös rikkoutuneen luottamuksen vastakkaiseen sukupuoleen oli palauduttava. Omiin vihan ja pettymyksen tunteisiin oli saatava riittävästi etäisyyttä. Uusi ihmissuhde muodostui kuitenkin kantavaksi voimaksi erosta toipumiselle ja uuden elämän aloittamiselle. Ilman vaikeuksia se ei kuitenkaan sujunut, mieli oli vielä rikki erokokemuksen jäljiltä. Uusi kumppani oli kokenut avioeron tahollaan ja osasi antaa Heikille tämän tarvitsemaa tilaa ja aikaa toipumiselle:

“Mää olin silloin vielä tavallaan siinä kriisissä...mutta en niin enää... Osasin jo rentoutua ja muuta. Aluks kyllä tuntu, että itsetunto katoaa ihan kokonaan ja se on rakennettava uudelleen.”

Avioero voidaan kokemuksena rinnastaa kriisiin, mikäli sillä mielletään elämäntilannetta, joka vaatii selkiintyäkseen henkistä työstämistä selkiintyäkseen prosessina. Ero ei ole yksiselitteinen asia silloinkaan, kun eroprosessi on molempien puolisojen yhteinen aloite. Heikin tapauksessa jätetyksi tuleminen romutti itsetunnon, minkä myötä särkyi kyky hallita omaa elämää. Yrityksen kaatuminen vei mennessään työpaikan, joka edelleen vahvisti Heikin negatiivista minäkuva.

Kaikki haastateltavat kokivat selvinneensä erokriisistä, kuka minkäkin avulla. Heikin tapauksessa jäi kuitenkin katkeruus, joka kahdeksan vuotta eron jälkeenkään ei ollut hävinnyt. Katkeruus kohdistui useaan eron osatekijään: entiseen puolisoon, eroon liittyvien juridisten päätösten sisältöihin sekä sosiaaliviranomaisiin:

“Oon mää omalla tavallani katkera. Sille osalle oon katkera, että ainoa hyvä puoli tässä on se, että jos mää en olis Paulaa (uutta vaimoa) löytänyt niin en olisi saanut itseäni kokoon. Nyt oon saanut elämäni toisenlaisen pohjan. Oppinu elämään päivän kerrallaan.”

Heikin avioero kuvaa aineistoa hyvin, sillä useimmat näistä eroista ovat tapahtuneet perheessä, joka on perustettu ja rakennettu kaupunkimaisissa olosuhteissa, miehet ovat olleet suhteellisen nuoria avioliittoa perustaessaan ja kaikki heistä olivat keski-ikäisiä eroon päätyessään. Useimpien avioerojen käynnistäjänä tässä

tutkimuksessa on ollut nainen. Mies olisi tyytynyt epätyytyttäväänkin avioliittoon. Mies ikään kuin joutuu avioeroprosessiin mukaan, vastoin omaa tahtoaan, valmistautumattomana. Avioero on peli, jonka säännöt pelaajan on tunnettava ennen peliin ryhtymistään. Tietämättömänä eron vaatimista yksityiskohdista on vaikea kohdistaa omaa puolustusta vastapuolen hyökkäyksiä vastaan.

5. 3. Avioerotyyppejä

Avioerojen syyt ovat moninaiset ja niitä on vaikea hahmottaa kokonaisuutena. Vidgren (1993) on muotoillut Halla-Seppälän mallin mukaan parisuhteen hajoamismuodoista neljä päätyyppiä, joissa jokaisessa on kaksi alamuotoa. Näistä löytyy yhteys myös tässä tutkimuksessa haastateltavien miesten kokemuksiin, joista kertovat suorat lainaukset heidän puheestaan. Lainauksista huomaa myös sen, kuinka eroon ei useinkaan ole yhtä ainoaa syytä vaan kyse on prosessista, jossa useat syyt limittyvät toisiinsa.

Ensinnäkin aviosuhde voi hajota omaan sisäiseen mahdottomuuteensa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että ajan kuluessa puoliset kehittyvät eri suuntiin eivätkä pysty enää löytämään riittävästi yhteistä kokeakseen yhteiselämänsä mielekkääksi. Avioliitto menettää näin merkityksensä.

“Minä pidän sitä ihan puhtaasti kahden aikuisen ihmisen erona ja katson, että pystyn toteamaan, että nyt on tämä aika eletty...niin kun sanottu, että mitäs me tässä riitelemään, pistetään kantapäät vastakkain ja kyllä me mahdutaan elämään täällä vielä kumpikin..”

(Olli)

Parisuhteesta voi muodostua myös “aikapommi”, tilanne, jossa puolisoitten väliset epärealistiset odotukset ja niistä seuraavat pettymykset ja turhautumiset, samoin kuin keskinäinen epämääräinen riippuvuus aiheuttavat parisuhteeseen painetta, joka “räjäyttää” suhteen hajalle:

“Ennen mää en voinu käydä missään. Se oli aina, että mää olin (ex-vaimon mielestä) joko kapakassa tai naisissa. Hänelle ei sopinut sekään, että minä lähtisin kalalle tai jonnekin... että hänelle kasvoi sellanen sairaaloinen mustasukkaisuus myös siitä... Lopulta se meni niin pitkälle, että mää en uskaltanu nukkua kotona, kun toinen silmä auki, että kuinka käy..hän kun sattui ottamaan vähän alkoholia, niin siitä tuli semmonen, että se saatto heittää vaik-

ka paistinpannalla tai millä tahansa...”

(Risto)

Yksi tärkeä syy avioeroihin on suhteen hajottaminen ns. kolmannen pyörän ilmaannuttua ihmissuhteeseen. Tämä voi tarkoittaa suoranaista kumppanin vaihtamista eli toinen puolisoista löytää “sopivamman” partnerin ja hylkää sen takia entisen. Toisaalta hän voi tämän kolmannen osapuolen takia myös joutua luopumaan entisestä suhteestaan:

“ Vaimo meni opiskelemaan ja kyllä se ihastu yhteen nuoreen kaveriin siellä. Kyllähän sekin tietysti helpotti sen (ero)päätöstä...en tiijä sitten, vaikee sanoo, vaikka täytyhän mussakin vikaa olla, että se halus erota...”

(Kimmo)

Ihmissuhteen väliin on myös mahdollista ulkopuolisen ihmisen (esim. uusi partneri tai anoppi) kiilata ja aiheuttaa näin eron. Suhteessa on jo voinut olla säröä ja “kolmannen pyörän” läsnäolo vahvistaa sitä entisestään:

“...että sitä niinku erkanettiin koko ajan, kun ei paljon nähty eikä ollu aikaa toisillemme koskaan niin, se minun vaimo löytyi..taikka siellä töissä oli saman ikäinen mies niin, he tutustuivat...ja kun meillä ei silloin ollu autoakaan niin se mies aina toi sen (vaimon) kotia ja se rupes meneen sillein...”

(Marti)

Avioeron taustalla voi olla myös toisen puolison halu vapautua suhteesta. Avioliitto on voinut muodostua alistus- tai riistosuhteeksi, josta se osapuoli, joka asiasta kärsii pyrkii eron avulla vapautumaan:

“Silloin viimesenä vuonna ennen eroo sattui sellaisia tilanteita, että mää otin yhteyttä tonne Ensikotiinkin. Soitin ja kysyin, että voiko sinne tulla, että mää en jaksa aamulla töihin, jos mää en saa johonkin mennä nukkumaan. Se pimitti rahapussinkin ja pankkikortin, mää en saanu rahaakaan. Ois voinu mennä vaikka hotelliin nukkumaan....”

(Risto)

Avioero voi olla myös osoitus itsenäistymisestä: avioituminen on alunperin ollut keino päästä pois lapsuuden kodista. Näin avioliitto on toiminut ponnahduslautana ja välivaiheena yksilön itsenäistymisessä. Saavutettuaan päämääränsä liitto menettää merkityksensä:

“..oltiin silloin aika lapsellisia kumpikin, kun alettiin seurusteleen ja silloinkin, kun mentiin naimisiin. Mää olin vielä vähempi kokenu elämää. Vaimo oli enempi irtaantunu kodistaan, joutunu tuolta maalta lähteen, asumaan itekseen ja ettimään työpaikan. Mää taas ihan kotoa menin naimisiin...”

(Marti)

Suhde on mahdollista lopettaa myös välineellisesti joko siten, että vahingoitetaan avioliiton toista osapuolta, jolloin taka-ajatuksena on kosto, nöyryytys tai toisen nujertaminen henkisesti, taloudellisesti tai sosiaalisesti hyvityksenä pitkään jatkuneesta katkeroitumisesta. Toisaalta keinona voidaan käyttää kiristämistä: erolla uhkaamista käytetään kiristyskeinona oman tahdon läpiviemiseen. Tällöin avioliitto voi ikään kuin vahingossa luistaa eron. Näin esimerkiksi silloin, kun puoliso ottaakin toisen käytöksen todesta ja laittaa itse eron vireille.

Avioero voidaan kuvata “onnistuneeksi” silloin, kun se pohjautuu molempien osapuolten rehelliseen itsetutkiskeluun, jonka perusteella heille on selvinnyt se tosiasia, ettei edellytyksiä hyvään yhteiselämään enää ole. Toisaalta onnistunut avioero jättää molemmille osapuolille riittävästi voimavaroja jatkaa elämäänsä omilla ehdoillaan (Hyssälä, Koskenvuo & Suominen, 1995, 56).

Krysselin (1985) mukaan rakentavalle avioerolle on kolme perustetta: 1) Molemmat aviopuolisot haluavat erota. Käytännössä tämä kuitenkin harvoin toteutuu. Silti olisi tärkeää puolisoitten hahmottaa avioeroa molempien näkökulmasta, ettei muodostuisi pysyvää roolijumittumaa esimerkiksi hylkääjän ja hylätyn rooleihin. 2) Molemmat osapuolet työskentelevät eron jälkeisten uudelleenjärjestelyjen hyväksi. Näin erityisesti siksi, että lapsille vanhempien suhde on aivan yhtä tärkeä kuin ennen avioeroakin. Lapsia rauhoittaa, kun he näkevät molempien vanhempien huolehtivan heistä edelleen. 3) Lasten on edelleen mahdollista rakastaa molempia vanhempiaan ja muodostaa näihin suhteet omista lähtökohdistaan katsottuna (Vidgren, 1993, 21). Yksi edellytys myös mahdollisen toisen liiton onnistumiselle on se, kuinka hyvin avioerosta on selvitty. Tämä

siksi, että entinen perhe elää aina jossakin muodossa myös uuden liiton sisällä (Rosenholm, 1989, 34).

Avioeroa ei voi luonnehtia onnistuneeksi silloin, kun se pohjautuu pinnalliseen tilanteen pohdintaan. Mielikuvat uudesta ja paremmasta elämästä yksin tai yhdessä uuden puolison kanssa voivat tuoda rakenteeltaan entisenkaltaisia ongelmia. Jos aviopuolisot kokevat avioeroratkaisun kynnyksellä tilanteen edelleen epäselväksi ja liian raskaaksi läpikäydä, on syytä hakea ulkopuolisen ammattityöntekijän apua tilanteen selventämiseksi. (Hyssälä, Koskenvuo & Suominen, 1995, 56)

6. Avioero - keski-ikä kriisikö?

Vaikka elämänsäkaari muodostuukin alkaen ihmisen syntymästä ja päättyen hänen kuolemaansa, tässä yhteydessä keskitytään lähinnä aikuisuuteen ja edelleen tarkennettuna aikuisuuden saavuttamisen jälkeiseen elämänvaiheeseen, jatkuen aina keski-ikä lopulle. Tausta-ajatuksena tässä tutkimuksessa on ymmärtää, että kaikki tutkimuksessa painotettavat teemat: perhe, avioliitto ja avioero, niihin liittyvine kokemuksineen ovat osa-alueita, jotka kaikki sijoittuvat haastateltavien miesten elämässä tiettyyn ikäkauteen, keski-ikään. Ne ovat myös asioita, joilla on yhteiskunnallinen merkityksensä ja lisäksi ne voidaan nähdä sosialisointin vaikutuksen yhteydessä.

Elämänsäkaaren sisältöön kuuluu ajatus siitä, että on sosiaalisesti hyväksyttävää tietyssä iässä toimia tietyllä, ympärillä olevan yhteiskunnan hyväksymällä ja jopa edellyttämällä tavalla. Siten myös ihmissuhteen vakiinnuttaminen, avioliiton solmiminen ja perheen perustaminen ovat kaikki asioita, jotka mitä suurimmassa määrin ovat henkilökohtaisia, mutta silti voimakkaan yhteiskunnallisen merkityksen omaavia. Nämä kaikki ovat myös asioita, joiden oletetaan kuuluvan ihmisen elämään hänen ollessaan noin 18-40/45- vuotias. Tätä nuorempana avioliiton solmimisella on juridiset esteensä, toisaalta myös voimakkaan sosiaaliset. Yli 45-vuotiaana ensi kertaa solmitut avioliitot ovat vähemmistönä. Myös avioerot tapahtuvat useimmiten juuri noiden, aikuisuuden/ keski-ikä kattavien ikävuosien välisenä aikana, sillä vanhusten avioerot ovat edelleen harvinaisia.

Keski-ikässä niin mies kuin nainen alkaa pohtia, mitä on elämältä saanut, mitä on jäänyt ilman ja millä tavalla olisi vielä mahdollista laajentaa elämäänsä ja kokemuspäiriään niin kauan kun vielä on aikaa. Nimenomaan tunne ajan rajallisuudesta voi saada keski-ikäisen ryhtymään elämässään vielä rajuihin muutoksiin (Rutanen, 1984, 61). On siis perusteltua kytkeä tämän tutkimuksen pääasia eli avioerokokemukset keski-ikäisten miesten kuvaamina myös elämänsäkaari- käsitteen yhteyteen ja painottaa nimenomaan sitä, että avioero kokemuksena

kytkeytyy tässä ajassa ja yhteiskunnassa tiettyyn elämänvaiheeseen riippumatta siitä, mitkä ovat olleet eron syyt ja sen seuraukset.

Keski-ikästä puhutaan usein kriisinäkökulmasta. Tässä yhteydessä kriisi viittaa huoleen omasta identiteetistä. Ympäröivän yhteisön ja yhteiskunnan edellyttämä roolien moninaisuus saa helposti kysymään: “Kuka minä olen? Miksi?”. Keski-ikä kriisiin liittyy myös tyydyttämättömän kunnianhimon aiheuttama turhautuminen. Tulee tunne, että “tätä tämä elämä nyt sitten on”. Seurauksena voi olla yllättävä irtirepäisy tilanteesta, voimakas tarve saada muutos elämän totuttuun kuvioon. Yksi tällainen irtirepäisy voi olla avioero. Toisaalta kriisikeskeinen käsittelytapa luo keski-ikästä liian yksipuolisen kuvan. (Pitt, 1984, 7-8) Keski-ikään sisältyvät usein myös elämän tuotteliaimmat vuodet (Myyrä, 1998, 194). Myös elämäkokemuksen lisääntyminen ja arvojen monimuotoistuminen auttavat keski-ikä kriisin hallinnassa (Numminen, 1979, 83)

Sifneous (1972) määrittelee keski-ikä kriisin elämäntilanteeksi, jossa tunne-elämän kriisit liittyvät elämäntilanteisiin, joissa koetaan uhkaa ja erilaisia paineita, stressiä. Mikäli yritykset sopeutua näihin tunnetiloihin epäonnistuvat, seurauksena ovat ahdistuneisuus, kiukku, suru ja pelko. Keski-ikään liittyvä uhka on oman ajan loppuminen ja kuoleman todellisuus. (Myyrä, 1988, 195)

Myös parisuhteessa molempien puolisoitten tavoitteet ja kiinnostuksen kohteet muuttuvat. Puoliso, jota rakkaussuhteen alussa ihannoitiin, nähdään nyt realistisemmin. Myös omat tarpeet ja toiveet ovat selkiytyneet. Keski-ikäiset puolisoit voivatkin havaita olevansa jälleen eriytymis- ja yksilöitymistehävän edessä. Avioliiton perusongelma onkin, miten pysyä toisilleen läheisinä ja samalla säilyttää oma identiteettinsä (Pitt, 1984, 68). Keski-ikässä aletaan kaivata uudelleen sitä “täydellistä” puolisoa, johon rakastuttiin. Ellei sellaista löydy omasta puolisoista, toteamusta voi seurata katumus siitä, ettei ole käytetty aiemmin hyväksi elämän tarjoamia mahdollisuuksia paremman kumppanin löytämiseksi. Tämä voi johtaa puolisoit lopulta avioeroon. (Myyrä, 1988, 197-198)

6. 1. Elämänskaari -tutkimuksen pioneereja

Elämänskaari -teorian keskeinen sisältö on se, että ihmisen elämä kulkee yleisten, lajille ominaisten kehitysperiaatteiden mukaisesti lapsuudesta aikuisuuden kautta vanhuuteen. Tämän matkan aikana ihminen läpikäy erilaisia kehitystasojä, jotka ovat jokaiselle ominaisia, mutta kuitenkin voimakkaasti yksilöllisiä eroja sisältäviä. Näin sekä sen suhteen, mitä tulee kehitystasojen aikatauluun, että niiden sisältöihin. Kehitystasot

voivat eri ihmisillä sisältää hyvinkin erilaisia asioita.

Elämänkaari- ajatteluun vaikuttaneita tekijöitä voidaan löytää aina Sigmund Freudin (1856-1939) kehittämistä teorioista asti. Psykoanalyttiseen lähestymistapaan kuuluu ajatus siitä, että lapsuus ja sen aikaiset kokemukset vaikuttavat voimakkaasti aikuisen ihmisen elämään. Freudia voimakkaampi ja myös tieteellisesti merkittävämpi vaikuttaja aikuistutkimuksen saralla oli Carl G. Jung (1875-1961). Hän näki Freudia selvemmin sen, että paitsi yksilön sisäiset kokemukset, myös yksilön ulkopuolinen yhteiskunta vaikuttaa siihen, millainen ihmisen elämästä muodostuu. Jungin mielenkiinto keskittyi nimenomaan aikuisten ihmisten elämän tutkimiseen, sillä hänen mukaansa alle 20-vuotias ei ole kasvanut persoonallisuutena täyteen mittaansa eikä siten vielä edusta aikuisuutta. Jung sijoitti aikuisuuden ikävuosien 20-40 väliin ja vasta tästä eteenpäin hän uskoi ihmisen todella yksilöllistyvän niiden elämyksellisten prosessien kautta, jotka hän on joutunut ja joutuu edelleen läpikäymään. Jungin ajatuksena oli, että ihmisen tietoisesta persoonallisuudesta eli hänen julkisten kasvojensa takana on erilaisia persoonallisuuden tiedostamattomia kasvoja. Jungilainen analyysi pyrkii tuomaan nämä persoonallisuuden tiedostamattomat palaset päivänvaloon ja saamaan ne ymmärretyiksi ja hyväksytyiksi (Pitt, 1984, 83).

Myöhempana vaikuttajana aikuistutkimuksen piirissä voidaan nähdä Erik E. Erikson (1902-). Riippumatta siitä, että hänen koulutuksensa liittyi oleellisesti psykologiaan ja hän oli erityisen kiinnostunut psykoanalyttisestä tutkimusotteesta, hän ei kuitenkaan unohtanut yhteiskunnallisen vaikutuksen merkitystä siinä, mitä tulee ihmisen elämäkokemuksiin. Tutkimuksissaan hän syvensi yhteiskunnallista näkemystään lisäämällä ja yhdistelemällä teorioihinsa historiallista ja sosiologista näkökulmaa. Erikson piti yhtenä ihmisen elämän kestävän kehityksen pääteemana identiteetin etsimistä, itsensä ymmärtämistä suhteessa sosiaaliseen yhteisöön. Näin korostuu ihmisen kehitys suhteessa ympäristön asettamiin vaatimuksiin; kehitys ja muutos ovat sopeutumista ympäristön taholta tuleviin paineisiin. Näin Eriksonin kehittämä teoria ihmisen psykososiaalisista kehitysvaiheista on voimakkaasti yhteydessä sosialisatio -käsitteeseen.

Tämän tutkimuksen yhteydessä on tarkoitus edellisiä teoreetikoita voimakkaammin tukeutua amerikkalaisen tutkijan Daniel J. Levinsonin kokoaman tutkimusryhmän käsityksiin ja tutkimuksiin elämänkaaren käsitteestä ja sisällöstä suhteessa miehiin ja heidän kokemuksiinsa omasta elämästään. Levinsonin tutkimuksen aineisto koottiin suorittamalla perusteellinen elämäkertahaastattelu 40:lle eri aloja ja ammatteja edustavalle miehelle. Levinsonin tutkimus keskittyy erityisesti aikuisuuteen ja keski-ikään eli ikävuosiin 35-45 (vaikka rajaa aikuisuuden kokonaisuutena 17-45 vuoteen). Tästä löytyy yhteys tämän tutkimuksen miesten avioerokokemuksiin, jotka myös kaikki sijoittuvat tähän ikäkauteen ja jotka ovat yhteydessä tiettyihin yksilön kehitysportaisiin, joiden sisällön toteutumista sosialisatio edelleen kannustaa. (Levinson, 1979, 4-7 sekä Kuusinen &

Korkiakangas, 1991, 106-110)

6. 2. Elämänkaari -teoria Levinsonin mukaan

Elämänkaari -teorian keskeinen ajatus siis on, että jokaisen yksilön elämästä löytyy tietty lajille ominainen luonteenomaisuus. Elämä kulkee yksilöllisin eroin tiettyjä, samoja kaavoja eli kehitysasteita pitkin. Elämä itsessään alkaa jostakin ja päättyy johonkin, mutta traditionaalinen ajattelu biologisesta syntymästä ja kuolemasta voidaan kyseenalaistaa ja ajatusta voidaan lähestyä myös sosiaalisesti. Lapsen syntymä voidaan määritellä muutoinkin kuin biologista kehityskulkua mukaillen. Toisaalta eri kulttuureissa ihmisen kuolemakin voidaan määritellä eri tavoin. Pelkkä elintoimintojen lakkaaminen ei merkitse kaikille samaa. Tärkeämpää on kuitenkin tässä yhteydessä ymmärtää, että elämän alku ja loppu ovat kulttuurista riippumattomia, ihmisen elämään kuuluvia tosiasioita. Levinson (1979) näkee yksilön elämän matkana, jossa on sille kulttuurille ominaisia piirteitä, missä se tapahtuu. Monet niin yhteiskunnalliset kuin henkilökohtaiset, niin suunnitellut kuin suunnittelemattomatkin tekijät vaikuttavat siihen, millainen yksilön elämästä lopulta muodostuu.

Elämänkaaren sisälle Levinson (1979) sijoittaa neljä erilaista ikäkausina hahmotettavaa periodia, joita hän nimittää vuodenajoina. Tämä viittauksena elämän alkuun ja loppuun ja kaikkeen, mikä jää niiden väliin. Tätä Levinsonin teorian avainkäsitettä voidaan nimittää myös elämänrakenteeksi. Levinson (1979) sanoo tutkivansa elämänrakennetta, sen kehitystä ja muutoksia ihmisen elämänsä aikana. Elämänrakenteiden muutokset ovat sidoksissa ikään; kussakin ihmisen ikäjaksoissa (vuodenajassa) on sitä dominoiva tehtävä ja sille tyypillinen elämänrakenne. Seuraavat Levinsonin tarjoamat luokitukset ovat nimenomaan tarkoitettuja miestutkimuksen yhteyteen. Hän painottaa sitä, että vaikka monet elleivät peräti kaikki näistä kehitystasoista ovatkin sukupuolesta riippumattomia toisiaan seurattaessaan, ne silti reflektoidut ja painottuvat eri tavoin suhteessa naisten kuin miesten biologiseen ja sosiaaliseen elämään.

Levinson (1979) jakaa miehen elämänkaaren seuraavaan neljään ajanjaksoon:

1. Lapsuus ja nuoruus (0-17/22 v.)
2. Aikuisuus (17/22-40/45 v.)
3. Keski-ikä (40/45-60/65 v.)

Ikäraajat eivät luokittelusta huolimatta ole tiukan sitovia vaan niiden on tarkoitus olla suuntaa-antavia. Ikäkaudet ovat osittain myös päällekkäisiä; edellinen ja seuraava voivat olla pitkäänkin yhtäaikaisia, sillä siirtymäkaudet ovat yksilöllisiä ja pitkäaikaisia, muuttuen ihmisen elämäntilanteen mukaan. Yksilön elämänkaarikehitys näyttäytykin elämänrakenteiden lujittumisen ja muuttumisen vuorotteluna: kehitykselle ovat luonteenomaisia siirtymävaiheet, joissa ennakoidaan uutta elämänvaihetta, sen jälkeen tämän uuden vaiheen elämänrakenteen lujittaminen ja jälleen siirtymävaihe, jossa ennakoidaan uutta, rakenteiltaan erilaista elämänvaihetta. Levinsonin mukaan siirtymävaiheet kestävät keskimäärin kolmesta kuuteen vuoteen. Ajanjaksojen nimitykset ovat pelkistettyjä ja karkeita suomennoksia eivätkä kuvaa parhaalla mahdollisella tavalla sisältöään. Silti niiden pääasiallinen sisältö tulee nimestä ilmi.

Levinsonin työryhmän päämielenkiinto tässä miestutkimuksessaan keskittyi lähinnä aikuisuudeksi nimitettyyn elämänrakenteeseen. Näin siksi, että tämä elämänvaihe tutkijoiden mukaan on mielenkiintoinen ja sisältää paljon muutoksia ja haasteita. Levinson kuvaa eri elämänrakenteiden sisältöä lyhyesti seuraavasti:

Lapsuudessa ja nuoruudessa yksilön elämä keskittyy perheen ympärille. Perheen tehtävänä on tuoda lapsen elämään turvallisuutta ja tukea lapsen kasvua ja kehitystä kohti aikuisuutta. Tässä vaiheessa yksilö ei ole riippumaton yhteiskuntansa jäsen vaan ainakin osittain riippuvainen perheestään. Lapsuutta on tutkittu paljon, mutta oikeastaan vasta viime vuosikymmeninä uuden lapsuustutkimuksen aikana on todella ryhdytty tutkimaan lasta itsenään ilman, että hänet sijoitettaisiin jonkin instituution kuten perheen, päivähoitojärjestelmän tai koulun yhteyteen.

Aikuisuus on Levinsonin mukaan miehen todennäköisesti dramaattisin elämänvaihe. Silloin hänen on otettava paikkansa yhteiskunnassa ja nimenomaan aikuisena aikuisten maailmassa, tukeutumatta enää lapsuuden perheeseen. Tähän ikäkauteen sisältyvät useimmiten myös suuret henkilökohtaiset päätökset ammatinvalinnasta, työuran rakentamisesta, puolison löytämisestä sekä perheen perustamisesta. Jatkuva mukautuminen yhteiskunnan edellyttämään käyttäytymismalliin eli sosialisatioon kysyy valtavasti voimavaroja. Henkinen kasvu on usein kivuliasta, mutta toisaalta elämän tässä vaiheessa mies on myös biologisesti ajatellen voimissaan, samoin yksilön kognitiiviset taidot ovat parhaimmillaan.

Ihminen löytää voimavaroja elämäänsä, kun huomaa elämänsä sisältöjen "kypsyvän". Esimerkiksi onnistunees-

sakin avioliitossa alku voi olla hankalaa. Uuteen ihmissuhteeseenhan tulevat kaksi elämän “noviisia”. Tuona aikana elämä usein on stressaavimmillaan. Lapset ovat pieniä ja vaativat paljon huomiota, taloudellinen tilanne ei välttämättä ole parhaimmillaan ja toisaalta myös puolisoiden välinen ihmissuhde vaatii oman osansa, jotta se toimisi. Usein voi käydä niinkin, että paineet kasvavat liian suuriksi ja seurauksena on ero.

Aikuisuus ja keski-ikä nivoutuvat miehen elämässä moniulotteiseksi kokonaisuudeksi, joka toisaalta on energinen ja potentiaaliltaan ja kapasiteetiltaan vahva, mutta toisaalta sitä varjostavat onnistuneen sosialisati-
on aiheuttamat paineet ja stressi velvollisuuksien täyttämisestä. Keski-ikäällä Levinson tarkoittaa myöhäistä keski-ikää aina vanhuusikään asti. Tällöin mies joutuu elämässään uuden aikakauden eteen ja tätä kautta leimaa pikkuhiljaa tapahtuva ymmärtäminen elämästä luopumisesta. Tästä kertovat oman fyysisen olemuksen vähittäinen rapistuminen ja voimien väheneminen, toisaalta myös se, että lapset kasvavat aikuisiksi, lähtevät kotoa ja perustavat omat perheensä. Elämä säilyy kuitenkin usein hyvinkin tyydyttävänä, mikäli mitään suurempia vastoinkäymisiä, kuten esimerkiksi terveyden pettämistä ei ilmene. Ongelmat voivat olla myös toisen tyyppisiä. Jos puoliso esimerkiksi ovat eronneet ja perhe on hajonnut, kuuluu erosta selviytymiseen ja uuden elämän aloittamiseen valtavasti energiaa. Tällöin saattavat työn ja ystävyys-suhteiden aikaansaama tuki olla miehen selviytymiselle oleellisia. Stressiä voi aiheuttaa myös ihmisen tarve katsoa elämässään taaksepäin ja tehdä “tilinpäätös” siitä, kuinka elämä on siihen saakka sujunut. Jos mies kokee, etteivät saavutukset vastaa tavoitteita, se voi omalta osaltaan laukaista kierteen, jossa yritetään palata takaisin lähtöasetelmiin ja ikään kuin luoda elämä uudelleen. Usein ihminen kuitenkin unohtaa, että menneisyyteen vaikuttaminen on mahdotonta, sillä elettyä ei voi saada takaisin.

Tässä vaiheessa perheen yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne on useimmiten vakiintunut. Mies on muuttanut suhteessa omaan elämäänsä “noviisista” “senioriksi”. Hänestä on suotuisissa olosuhteissa tullut ymmärtäväisempi ja ehkä myös itseensä tyytyväisempi. Silti keski-ikäisen miehen elämä ei ole ongelmatonta. Esimerkiksi ongelmat perheen sisällä voivat kärjistyä uudella tavalla. Mies saattaa kokea, että perhekeskeinen elämä olisi tässä ikävaiheessa houkuttelevaa. Hänhän on tehnyt näköisensä työuran ja kokee, että elämässä on muutakin kuin työ. Nainen puolestaan on innoissaan uudelleen saavutetusta vapaudestaan, kun velvollisuu-
det suhteessa perheeseen ovat pienentyneet ja lapset kasvaneet aikuisiksi. Hänelle tilanne voi avautua kokonaan eri tavalla kuin miehelle: tilaisuutena ensimmäisen kerran keskittyä työhön ja yhteiskunnalliseen vaikuttami-
seen. Molemmat puolisoit voivat tuntea ns. tyhjän pesän tunteita lasten muuttaessa kotoa pois, mutta tapa, jolla tätä tunnetta käsitellään voi tyystin poiketa toisistaan. Tässä vaiheessa on aika myös ottaa vastuuta omista, nyt jo ikääntyneistä vanhemmista. Näin roolit elämässä ovat konkreettisesti muuttuneet. Muutos huolehditta-
vasta huolehtijaksi on kuitenkin pitkä ja myös yhteiskunnallisin painotuksin vaihteleva.

Eri yhteiskunnat suhtautuvat eri tavalla vanhuuteen. Erilaiset vanhuuskäsitykset ovat olleet vallitsevia eri aikoina. Aiemmin on mielletty, että vanhuus merkitsee luopumista ja vanheneminen nähdään siten, että vanhus tahtoo vetäytyä elämästä vähitellen omaa aktiivisuuttaan luovuttamalla. Nykyisin on ollut paljon esillä aktiivinen vanhuuskäsite, jossa mielletään ihminen aktiiviseksi vaikuttajaksi ja toimijaksi läpi koko elämänsä. Toiminta ja toiminnan luonne muuttuvat, mutta se itsessään ei tarkoita sitä, että toiminnan laatu oleellisesti muuttuisi.

Kuitenkin on tosiasia, että tässä vaiheessa nuoruus ja nuoruuden vitaalisuus katoavat vähitellen ihmisen elämästä. Tästä muistutuksena ovat läheisten, omaisten, ystävien ja entisten työkavereiden sairaudet ja kuolemat. Luopumista on myös sen tosiasian huomaaminen, ettei enää kuulu siihen sukupolveen, jolla on eniten vaikutusvaltaa ja auktoriteettia yhteiskunnassa. Vaikeuksia voi muodostua myös työelämästä luopumisen prosessista. Vanhuus on myös onnellista aikaa. Usein perheen taloudellinen tilanne on tällöin hyvä ja jos eläkeikää eivät sairaudet varjosta, se voi muodostua hyväksi ja antoisaksi ajaksi. (Levinson, 1979, 20-33 sekä Kuusinen & Korhokangas, 1991, 118-120)

Elämänkaari ei käsitteenä tuo mitään uutta ja mullistavaa aikuistutkimukseen, mutta se kuuluu kiinteästi osaksi miestutkimuksen käsitteistöä. Tutkimuksen apuvälineenä se on hyödyllinen, sillä sen puitteissa on mahdollista tuoda ihmisen henkilökohtaiset kokemukset osaksi suurempaa elämänpituista kokonaisuutta. Sen avulla on mahdollista ymmärtää eri ihmisten henkilökohtaisesti värityneet elämäkokemukset siten, että ne liittyvät oleellisesti tiettyihin elämänvaiheisiin, tiettyyn yhteiskunnallisesti vaihtelevaan sosialisointimuotoon sekä mahdollisesti myös sukupuolelle ominaiseen samansuuntaiseen kokemusmaailmaan.

Kun puhutaan avioeroista, niiden syiden ja seurausten tutkiminen jää irralliseksi jos tutkimusta ei sijoiteta siihen aikaan ja paikkaan, jossa erot ovat tapahtuneet. Tämän tutkimuksen haastateltavilla avioero on sijoittunut keski-ikään, joka Levinsonin (1979) elämänkaari-teoriaa mukaellen kertoo yleisesti, mitä keski-ikäisen miehen elämässä tapahtuu, millaisia yleisiä piirteitä keski-ikään kuuluu. Jotta erokokemuksiin tulisi syvyyttä, myös elämänkaari-teoriaa on tarkasteltava moniulotteisemmin.

Ensinnäkin on paikallistettava eron kokeneen ihmisen sosiokulttuurinen maailma (Levinson 1979). Tämä siksi, että jotta pystyisimme ymmärtämään yksilön elämää, on ymmärrettävä sitä sosiokulttuuria, jossa tämä yksilö elää. Hänet on voitava asettaa johonkin aikaan, luokkaan, uskontoon, etniseen ryhmään, perheeseen, poliittiseen järjestelmään ja niin edelleen. Nämä kaikki asettavat niitä ehtoja, joiden mukaan ihmisen on elettävä ja tehtävä ratkaisuja elämänsä suhteen. Toisaalta on otettava huomioon se, että yksilön elämänmuutok-

set heijastavat ympäröivän kulttuurin muutoksia. Esimerkiksi avioeron ottaminen ei enää ole moraalisesti yhtä lailla ihmisten mieliä kuohuttava tapahtuma kuin se oli sata vuotta sitten. Yhteiskunnallinen ilmapiiri on tullut sallivammaksi kuin ennen. Tämä kuitenkin on totta Suomen kohdalla, mutta esimerkiksi arabikulttuureissa tilanne on edelleen hyvin erilainen.

Yksilön elämänsäkuun voivat myös vahvasti vaikuttaa yhteiskunnan massiiviset historialliset tapahtumat. Tällaisina nähdään esimerkiksi sodat tai lievempänä ilmiönä taloudellinen lama. Silti ei ole syytä vähätellä henkilökohtaisen elämän suuria mullistuksia, joihin kuuluvat työttömyyden ja avioeron kaltaiset tapahtumat.

Ihmisen elämänsäkartta tutkittaessa on merkityksellistä myös yksilön itseymmärrys. Ihmisen elämässä on paljon sekä tiedostettuja, että tiedostamattomia osa-alueita, joiden kanssa on eletävä ja toteutettava elämää niissä kehyksissä, joissa se on mahdollista. Tähän vaikuttavat toiveet ja tavoitteet, jotka ovat välttämättömiä elämän suunnitelmallisuuden kannalta. Tärkeää on hyväksyä myös toiveiden täyttymättömyys. Myös omien kykyjen ja lahjakkuuden ymmärtäminen ja käyttämään oppiminen vie elämää omalta osaltaan eteenpäin. Kuitenkin jokaisen on osattava sopeutua myös epätietoisuuteen ja epävarmuuteen.

Yksilö halutaan nähdä aktiivisena vaikuttajana sekä omassa elämässään, että siinä sosiaalisessa ympäristössä, jossa hän elää. Vaikuttaminen tapahtuu erilaisten roolien kautta. Ihmistä ei nähdä vain yhdellä tavalla vaan hänen roolinsa muuttuu tilanteesta ja myös aikakaudesta toiseen. Hän on tilanteesta riippuen joko kansalainen, puoliso, vanhempi, työntekijä, ystävä, järjestövaikuttaja ja niin edelleen. Useimmiten roolit ovat päällekkäin, mutta joku niistä on elämäntilanteesta riippuen hallitseva.

Elämänsäkaari siis koostuu useista eri näkökulmista. Eri näkökulmat voivat painottua erilaisissa yhteiskunnissa eri tavalla. Toisaalta ihmisen on myös tehtävä valintoja eri osa-alueiden välillä ja päättää, mikä niistä on missäkin elämänsävaiheessa vahvin. Ohjaavana tekijänä toimii voimakkaasti edellä mainittu sosialisatio. Riippumatta ajasta tai yhteiskunnasta, on olemassa joitakin universaaleja elämän osa-alueita, jotka kuuluvat oleellisesti ihmisen elämänsäkaareen. Tällaisia ovat avioituminen, perhe, ystävyys, uskonto, osallistuminen ja työnteko.

Esimerkiksi miehen suhde perheeseen ja avioliittoon vaihtelee voimakkaasti erilaisissa yhteiskunnissa. Kuitenkin yhtäläisyyksiä löytyy. Levinson (1979) väittää, että perhe on miehelle tukikohta, josta käsin hän voi rakentaa omaa asemaansa ja rooliaan niin työelämässä, yhteiskunnassa kuin esimerkiksi ystävyys-suhteissaankin. Avioliitto toimii siirtymäriittinä, jolla mies osoittaa aikuisuutensa ja kyvykkyytensä vastuuseen.

Avioliitto liittyy miehen tiettyihin uusiin sosiaalisiin konteksteihin, mutta toisaalta erottaa vanhoista. Perhe-elämä vaikuttaa niin miehen kuin naisenkin elämään läpi koko elämänkaaren.

Avioliittoa ja perhettä pidetään yksinä tärkeimmistä elämän suurista avainvalinnoista. Tällaisten tekeminen aiheuttaa aina paljon seurauksia ja vaikutuksia ympärillään. Vaikka ne olisivatkin myönteisiä ja harkittuja ratkaisuja, siitä huolimatta ne aiheuttavat myös stressiä, ahdistusta ja epävarmuutta. Suuret avainratkaisut vaihtelevat eri ikäkausina, mutta yhteistä niille on, että yksilön elämään ne luovat aaltoliikettä, jonka seuraukset voivat olla kauaskantoisia. Elämään kuuluu näiden suurien ratkaisujen väliin myös stabiileja aikoja, jolloin elämä kulkee rauhallisemmissa uomissa. Suuria elämänmuutoksia voivat olla esimerkiksi avioliitto, perheen perustaminen, avioero, muutokset työssä tai ystävyysuhteissa ja niin edelleen. Tämän kaltaiset tapahtumat eivät välttämättä merkitse totaalista alkua jollekin uudelle tai entisen lopullista päättymistä. Silti ne merkitsevät näiden, elämään oleellisesti kuuluvien asioiden muuttumista. Esimerkiksi entisestä rakastetusta tulee ex-vaimo, lapsen toinen vanhempi tai yhteishuoltajuuden toinen osapuoli. Suhde entiseen muuttuu ja muutos aiheuttaa sopeutumisen vaatiman energian menetyksen. Kun elämänrakenne muuttuu, myös ihmisen on muututtava, olipa hän siihen valmis tai ei. Ajallisesti muutos saattaa olla lyhytaikainen, mutta sen seuraukset vaativat jatkokäsittelyä pitkään. Levinson väittää, että avioliitot ovat yhdeltä osin kestävämpiä, jos ne on solmittu siinä vaiheessa, kun molempien osapuolten elämässä on vallinnut stabiili, seesteinen vaihe. Tämä hänen mukaansa luo hengähdystauon, jonka aikana puoliset voivat osaltaan vakiinnuttaa avioliiton alkuaikojen vaatimaa muutosta. (Levinson, 1979, 45-60)

7. Meillä oli tällainen perhe....

Aineiston empiirinen kuvaus miesten avioerokokemuksista lähtee liikkeelle perheestä. Kortteisen (1982) mukaan perhe merkitsee yksilölle kulttuurista ja emotionaalista suojapaikkaa. Mutta, millainen oli se perhe, josta nämä miehet joutuivat eron myötä luopumaan? Kun erotaan, hajotetaan samalla yhteisön peruselementit. Perhe, vanhemmuus sekä puolisojen välinen suhde joutuvat eroon toisistaan ja niitä toteutetaan irrallisina. (Kuronen, 1985, 108)

Perhe on meille käsitteenä itsestäänselvyys; jokaiselle nousee mieleen samantyyppinen mielikuva ydinperheestä siitä huolimatta, että elämme ajalla, jolloin perinteinen perhekuva on muotoutunut ja on yhä edelleen muotoutumassa radikaalisti uudelleen. Perheestä tehtyjä tutkimuksia onkin kritisoitu juuri siksi, että itse käsitettä ei ole problematisoitu riittävästi vaan perhettä edelleen ajatellaan yksikkönä, joka on luonnollinen

ja ennalta määrätty (Tolkki-Nikkonen, 1990, 11, Barret 1985). Tällainen perheideologia, joka eroaa todellisista, konkreettisista perheistä on osa tietoisuuttamme, jota on vaikea kyseenalaistaa, vaikka perheen ulkoiset ja sisäiset rakennemuutokset ovatkin olleet valtavia. Avoliitot ovat 1970-luvulta lähtien lisääntyneet lukumääräisesti ja tulleet sosiaalisesti hyväksytyiksi. Toisaalta ydinperheen rinnalle on tullut uusperheitä, joissa aikuiset ovat toisessa tai useammassa liitossaan ja toisella tai molemmilla puolisoista on edellisistä liitoista lapsia. Jotain on kuitenkin säilynyt ennallaankin, sillä edelleen valtaosa alle kouluikäisistä lapsista elää ydinperheessä, jossa yleensä molemmat tai ainakin toinen vanhemmista ovat lapsen biologisia vanhempia. (Tolkki-Nikkonen, 1990, 19 sekä Lahikainen & Strandell, 1988)

Ydinperhemalli oli haastateltavienkin kohdalla yleisin perhemalli. Kahdeksasta haastateltavasta kuudella oli hyvin traditionaalinen perhe, johon kuuluivat molemmat vanhemmat ja yhteinen lapsi tai lapsia. Yhdellä haastateltavalla oli takanaan kahdeksan vuoden avioliitto ennen eroa, mutta lapsia liitosta ei ollut. Yksi tarina puolestaan antoi viitettä modernin perherakenteen olemassaolosta: perheen kokoonpanon muodostivat mies, joka oli itsekin jo toisessa avioliitossaan ja hänen ex-vaimonsa, jolla oli entisestä liitostaan lapsi. Yleisesti ottaen haastateltavat olivat avioeron seurauksena kuitenkin menettäneet ympäriltään juuri traditionaalisen ydinperheen. Sanotaankin, että avioero itsessään johtaa ydinperheen hajoamiseen (Ayhlon & Flasher, 1997, 15) Mielikuva perinteisestä äiti, isä ja lapsia -perheestä on siis edelleen ajankohtainen, niin paljon kuin post-moderneista perhemalleista puhutaankin.

“...jaa, että millanen perhe mulla oli? No, vaimo ja yks lapsi. Ja anoppi...”

(Heikki)

“ Se oli varmaan sellanen tavallinen, niinku muutkin perheet, että ei siinä ollut mitään ihmeitä, että tollanen tavallinen...vaimo ja kaks lasta, tyttö ja poika.”

(Martti)

Perhe merkitsee eri asiota eri puolilla maailmaa: tämä on yksi osoitus sen suuresta joustavuudesta: perhe muuttuu maailman mukana - ja päinvastoin. Esimerkiksi YK:n jäsenvaltioissa tavataan kolme perheiden pääryhmää: ydinperhe, suurperhe sekä uusperhe. Näissä kaikissa on lisäksi omat alaryhmänsä. (Taskinen, 1994, 2)

Perheen yksiselitteinen määrittely on vaikeaa. Itse määrittelyäkin voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta:

Perheen käsitettä voidaan laajentaa ydinperheen (äiti, isä ja lapset) ulkopuolelle tai perheen käsitteestä voidaan luopua kokonaan ja hylätä se harhaanjohtavana. Yksi vaihtoehto on määritellä perhe aina tilanteen mukaan. Perheen määritelmän perustana ei tarvitse olla perheen sisäiset biologiset ja legaaliset suhteet, sillä määritelmää voidaan lähestyä myös sosiaalisten suhteiden kautta. Nämä suhteet voivat vaihdella ajasta ja kulttuurista toiseen eikä niiden tarvitse kiinnittyä tiettyihin rooleihin. Perhe voidaan siis nähdä myös tilanteen mukaan vaihtelevana prosessina. (Tolkki-Nikkonen, 1990, 12-13)

Jallinojan (1985) mukaan perhe voidaan määritellä siihen kuuluvien jäsenten perusteella, jolloin puhutaan perheen rakenteellisesta määrittelemisestä. Tämä tarkoittaa sitä, että perheeseen kuuluu ihmisiä, jotka ovat tietynlaisessa suhteessa keskenään. Toisin sanoen kysymys on miehen ja naisen välisestä seksuaalisuhteesta, jonka seurauksena syntyy lapsi tai lapsia. Tämän katsotaan olevan perheen luontoperäinen perusasetelma, joka toteutuu myös silloin, kun mies ja nainen hankkivat ottolapsia. Toisaalta perhe voidaan määritellä sen funktionaalisen tehtävän kautta. Tämän selitysmallin mukaan ihmiset muodostavat perheitä voidakseen huolehtia nimenomaan perheelle luontuvista tehtävistä. Näitä tehtäviä ovat sukupuolielämä, jälkikasvun hoivaaminen ja kasvattaminen sekä taloudellinen yhteistyö.

Näille perheen määrittelyille on yhteistä se, että ne ovat kaikki objektiivisia ja ne voidaan osoittaa ulkokohtaisten havaintojen perusteella. Kuitenkaan perhettä ei voida määritellä puhtaan objektiivisesti vaan perhe on myös subjektiivisesti mielletty yhteisö. Merkitystä on sillä, tunteeo ihminen itse kuuluvansa yhteisöön nimeltä perhe, kaikista perheen ulkopuolisista määrittely-yrityksistä riippumatta. (Jallinoja, 1985, 6-7)

Jallinojan (1984) mukaan perhettä voidaan hahmottaa familistisen ja individualistisen mallin kautta. Näistä ensimmäisessä, familistisessä perhemallissa korostetaan perhekokonaisuutta, avioliiton perinteisiä arvoja ja monilapsisuutta. Kristinusko on vaikuttanut voimakkaasti perheen sisäisiin arvoihin. Uskonpuhdistuksen jälkeen perheen merkitystä korostettiin voimakkaasti. Reformoidun kirkon piirissä avioliitto kuitenkin lakkasi olemasta sakramentti, minkä jälkeen avioliitto muuttui maalliseksi asiaksi, joka on mahdollista ihmisen toimesta purkaa. Kirkko on kuitenkin ollut voimakkaasti vaikuttamassa ihmisten avioliitto- ja perhekäsityksiin. Toisaalta myös valtio on osallistunut perhettä koskevaan keskusteluun erityisesti 1900-luvun aikana. Käytännössä tämä on tarkoittanut valtion harjoittamaa perhepolitiikkaa, jota valtio on ohjailut perheille suunnatun taloudellisen tuen myöntämisperustein. Valtiokeskeisen näkökulman valossa perheen katsotaan olevan yhteiskunnan perusyksikkö. Vakaiden perheiden katsotaan merkitsevän vakaata yhteiskuntaa. (Jallinoja, 1984, 96-97)

Vaihtoehtona Jallinojan familistiselle ja individualistiselle perhemallille, erilaiset perhetyypit voi pelkistää kahdeksi eri malliksi: Ensimmäkin perinteinen perhe, joka rajoittaa yksilön, erityisesti naisen vapautta ja toiseksi moderni perhe, jossa itsenäiset yksilöt voivat keskittyä omaan henkilökohtaiseen kehitykseensä ja sitoutua parisuhteeseen ja perheeseen vain rajoitetusti. Tausta-ajatuksena näille malleille on se, että on olemassa vaikeasti sovittava ristiriita perhesiteiden ja yksilön kehityksen välillä. Kuitenkin puolisoiden on valittava niistä jompi kumpi vaihtoehto. Toisaalta puolisoiden välinen rakkaus ja itsensä kehittäminen voivat toimia ristiriidattomasti ja toisiaan vahvistaen. Tällöin rakkaus ja itsensä kehittäminen kasvavat puolisoiden välisestä molemminpuolisesta riippuvuudesta. Tämän riippuvuuden määrä ja laatu ovat osaltaan ratkaisemassa sitä, pysyvätkö puolisot yhdessä vai ajautuvatko he eri teille. (Tolkki-Nikkonen, 1990, 21-22)

Useilla haastateltavilla oli perheestä hyvin familistinen mielikuva, joka kuitenkin eron sattuessa sai "vakavan kolauksen". Myös ns. kunniallinen moraali yhdistettiin perheeseen ikään kuin siihen luonnostaan kuuluvana sisältönä. Avioerot niiden yleisestä yhteiskunnallisesta hyväksymisestä huolimatta koettiin perinteisen ja "idealistisen" perhemallin vastaisina:

"..nykyinen, sanotaanko moraali hyväksyy eron samalla tavalla, kun se hyväksyy kaiken muunkin...moraaliarvot on kärsiny, perhe ei enää oo yhteiskunnan pohja..."

(Heikki)

" Uskoitko silloin aikanaan, kun olet perhettä perustanut, että se liitto on ikuinen? (AK-H)

" Kyllä. Uskoin avioliittoon. Mehän mentiin avioliittoonkin ennen kun muutettiin asumaan yhteen. Tänä päivänä sellasta ei tapahdu."

(Olli)

Myös pidättäytyminen näissä perinteisissä perhemalleissa nähtiin yhdeksi ratkaisuksi avioliiton säilymiselle. Näitä arvoja noudattamalla nähtiin olevan paremmat mahdollisuudet toteuttaa traditionaalisen perheen asettamia vaatimuksia:

" Millasena sää näit teidän perheen? Ketä sää ajatteli, että siihen perheeseen kuulu? (AK-H)

"Minä ja vaimo ja kissa...mun vaimo opiskeli ja jossain vaiheessa oli jo sillain, että

perustetaan perhe. Ja jos me oltais perustettu niin...en mä tiiä.. Se vois olla ihan onnellinen perhe meillä. Jos me ois ruvettu..”

(Kimmo)

Toisaalta haastatellut miehet tuntuivat suhtautuvan luonnollisesti siihen, että miehillä ja naisilla on erilaiset käsitykset siitä, mikä on perhe ja mitä avioliitto merkitsee.

“..niin, kyllä mies ajattelee sitä suhdetta suht’ taloudellisesti, että painaa töitä hullun lailla eikä sitä tunnepuolta ajattele...että tarttisko se nainen vähän enemmän hellyyttä tai puhe seuraa. Mies tavallaan haluaa alistaa naisen siihen taloudelliseen riippuvuuteen, vaikka ei sitä niin tunnekaan, mutta kun näin jälkeinpäin sitä rupeaa ajattelemaan...

Naisen rooli on enemmän muuttunu. Miehen rooli on ollu aina vastata siitä taloudellisesta hyvinvoinnista. Monelle miehelle voi olla vaikeaa, kun naiset lähtee ja käy töissä. Ei nykyajan naiset jouda yksinomaan kotitöitä tekemään..”

(Heikki)

Familistinen näkemys perheestä on siis nyky-yhteiskunnassa saanut väistyä yksilön intressien tieltä.

Jallinojan mukaan individualistinen perhekäsitys, joka on kiinnittynyt toisaalta liberaalis-individualistiseen ihmiskäsitykseen ja toisaalta sosialistiseen maailmankuvaa, korostaa yksilön oikeuksia perheen koossapysymisen kustannuksellakin. Se ei kavahda avioeroja tai avoliittoja. Myös lapsettomuus ja vähälapsisuus ovat sille ominaisia. (Jallinoja, 1984, 97)

Jallinojan (1985) mukaan individualistinen perhemalli ei ole koskaan ollut minkään valtaapitävän laitoksen ajama näkemys vaan sen puolestapuhujat löytyvät pienistä radikaaliliikkeistä, jotka ovat syntyneet nimenomaan vastustamaan vallitsevaa sosiaalista järjestelmää. Individualistinen käsitys nousi esiin 1800-luvulla. Sen keskeinen ajatus on korostaa ihmistä vapaana ja itsenäisenä yksilönä, jota institutionaaliset ja sosiaaliset säännökset eivät saa kahlita. Rakkaus nähtiin vapauteen pohjaavana tunteena ja avioliittoon suhtauduttiin kielteisesti, koska sen katsottiin olevan lähinnä institutionaalinen järjestely, joka itsessään ei ollut missään tekemisessä rakkauden kanssa.

Suomessa individualistinen perhekäsitys tuli tutuksi vasta 1900-luvulla, kun esimerkiksi naisasialiike omaksui perhettä arvottavan näkökulman. Kuitenkin suomalaisen naisasialiikkeen kritiikki oli mietoa ja siitä puuttui

kokonaan varsinainen radikaalisiipi, joka olisi kärkkäästi ottanut kantaa vapaan rakkauden puolesta. Myöhemmin myös työväenliike puolusti avioliitonomaista suhdetta ilman virallista vihkimistä. Samoin 1960-luvulla keskusteltiin julkisuudessa individualistisen perhekäsityksen sisällöstä sen puolesta kantaa ottaen. (Jallinoja, 1985, 6-7)

Beck ja Beck-Gernsheimin (1995) mukaan yksilöityminen selittää pitkälti aviosuhteen muuttumista nykypäivänä. Se on saanut ihmiset irrottautumaan perinteisistä käsityksistä ja varmuuksista, ulkoisesta kontrollista sekä yleisistä moraaliseen sääntönsistä. Yksilöitymisen myötä ihmisten suhde avioliittoon on muuttunut siten, että aviosuhteesta on tullut itse kunkin henkilökohtaisen päätöksen kohde. Avioerot ovat osoitus siitä, että ihmiset puolustavat itseään heitä sitovaa voimaa vastaan ja että he arvostavat riippumattomuuttaan ja uusien mahdollisuuksien etsimisen mahdollisuutta. Kuitenkin Beck ja Beck-Gernsheim ovat sitä mieltä, ettei moderni yksilöityminen merkitse ehdotonta vapautta yksilön toimia. Samalla tavalla perhettä ja avioliittoa ei tule tarkastella vain rajoittavina tekijöinä ihmisten elämässä. (Jallinoja, 1997, 34-35)

Sitoutuminen toiseen ihmiseen avioliiton kautta merkitsee väistämättä oman vapauden rajoittumista, vaikka sitoutuminen tapahtuisikin omasta tahdosta. Empiirisen tutkimuksen (Ester et al. 1993) mukaan nykyajan ihmiset suosivat sekä individualistisia elämänratkaisuja, että arvostavat perhettä. Näin voidaan esittää vaihtoehtoinen näkemys yksilöitymisen ja perhesuuntautuneisuuden toisiaan erottaville käytännöille. Yksilöityminen ei siis tuhoa avioliittoa ja perhesuuntautuneisuutta vaan niitä voidaan pitää jopa toisistaan riippuvaisina ilmiöinä. Koska ihmiset pitävät aviosuhdetta tärkeänä, he hyväksyvät myös avioeron, mikäli suhde ei tyydytä heitä. (Jallinoja, 1997, 34-35)

Tämän tutkimuksen kaikki haastatellut olivat yksimielisiä siitä, että vaikka perhe nyky-yhteiskunnassa edelleen on suhteellisen traditionaalinen kokoonpanoltaan ja siihen liittyvät arvot pitkälti säilyneet familistisen perhemallin mukaisina, perhe on kuitenkin viime vuosikymmeninä selvästi muuttanut muotoaan. Muuttumisesta huolimatta ihmisen elämässä perhe on edelleen luontevin ja tärkein pienryhmä, johon muut ryhmät vertautuvat (Taskinen, 1994, 1).

“ Onko perhe sun mielestä muuttanut muotoansa?” (AK-H)

“ On. Sanotaanko, että perheestä on tullut kuin asunto, asunto, jossa kaikki käy, mutta ei oo enää semmosta yhteistä...että kaikki menee ja tulee miten tykkää, mutta sitä yhteistä perhettä ei enää oo. Monellakaan...”

(Heikki)

“ Niin, kyllähän yhteiskunta on muuttunut ja suhtautuminen avioeroihin on muuttunut...tuntuu, että avioerotkin, niin paljon kun niitä tapahtuu, että...erotaanko liian herkästi? ”

(Olli)

Myös yhteiskunnan suhtautuminen avioeroon on muuttunut välinpitämättömämmäksi kuin ennen. Avioerot tapahtumina eivät ole enää mitään kovin erikosta ja tunteita kuohuttavaa. Ajan kuluessa tapahtuneesta suhtautumisen muutoksesta olivat myös haastateltavat yksimielisiä:

“ Jos ajattelet tän hetken yhteiskuntaa niin, miten se suhtautuu avioeroon?” (AK-H)

“ No, kyllä kai se aika vapaasti. Ei kai se (avioero) nykyisin oo mitään. Varmaan joskus parikymmentä vuotta sitten, sitä oltiin yhdessä, vaikka kuinka huonosti meni. Kai se oli kärsimystä monellekin...”

(Kimmo)

Näin siis yhteiskunnallinen muuttuminen tunnistettiin suhteessa perhe- ja ihmissuhdearvoihin, mutta vaikka muutokset nähtiin luonnollisena ajan myötä tapahtuvana kehityksenä niin, toisaalta ne aiheuttivat epävarmuutta ja hämmennystä: usein omassa lapsuudessa sisäistetyt arvot eivät enää toimineetkaan siinä vaiheessa, kun omaa avioliittoa yritettiin viedä eteenpäin siinä kuitenkaan onnistumatta.

“ ...siis, niin kun mun lapsuudessa niin isällä sillon, kun sillä oli aikaa, niin se oli lasten kanssa. Me mentiin marjaan...tehtiin asioita yhdessä. Mutta nyt kaikki on paremminkin yksilöitä siinä perheen sisällä... ihmiset ei siis sillain oo enää kiinni toisissaan...”

(Heikki)

7. 1. ...joka sitten kuitenkin hajosi.

Kun tarkastellaan yksittäisen perheen elämänkaarta yleisellä tasolla voidaan todeta, että jokainen perhe käy läpi kolme vaihetta: Aluksi perhe muodostuu, se muuttuu ja kehittyy ja lopulta hajoaa. Perheen rakenne ja perheen suhtautuminen sen ulkopuolisiin asioihin, kuten työelämään vaihtelevat eri aikoina. Aivan kuten yksilöt, myös perheet käyvät läpi erilaisia kehitysvaiheita. Usein nämä vaiheet on määritelty tiettyjen avaintapahtumien kautta, kuten puolisoitten avioitumisen, lasten syntymän, lasten iän jne. Tolkki -Nikkosen (1990) mukaan perheessä on viisi kehitysvaihetta alkaen siitä, kun lapsen aviopari muodostaa perheen. Tätä seuraa nuori lapsiperhe, jonka jälkeen lapset aikuistuvat ja lopulta irtaantuvat perheestä. Viimeiseksi vaiheeksi jää perhe, josta lapset ovat jo irtautuneet. Perheen elämänkaaritutkimuksen takana on ajatus siitä, että perhettä ei voi tutkia ja analysoida yhtenä muuttumattomana kokonaisuutena vaan on otettava huomioon perheen muutosalttius sen eri kehitysvaiheissa. (Tolkki-Nikkonen, 1990, 18)

Perheen kehitystä voidaan tarkastella myös parisuhteesta eli puolisoitten välisestä tunnesuhteesta lähtien. Tunnesuhteiden prosessit seuraavat toisiaan tietyssä järjestyksessä, mutta tämä järjestys ei välttämättä ole sama kuin perheen elämänkaaren kehitys, mikä osaltaan aiheuttaa ristiriitoja. Perheen kehityskaari etenee usein riippumatta siitä, mihin vaiheeseen tunnesuhteiden prosessi on edennyt. Wynnen (1984) mukaan suhdesysteemi kehittyy neljän eri vaiheen kautta: puolisoitten välisen tunnesuhteen muodostuminen, rakastuminen, jota seuraa puolisoitten yhteisen sosiaalisen todellisuuden luominen, ongelmien ratkaiseminen yhdessä sekä yhteisten tehtävien ja kiinnostuskohteiden luominen. Suhdesysteemiin vaikuttaa myös vastavuoroisuus, suhteen ja sen jatkuvuuden arviointi. Wynne lisää tunnesuhteen viidenneksi vaiheeksi intimitietin, jota hän kuitenkin pitää lähes ylellisyytenä. Se ei hänen mukaansa ole tunnesuhteen välttämättömyys. (Tolkki-Nikkonen, 1990, 20-21. Wynne, 1984)

Kortteisen (1982) mukaan perhe on sekä kulttuurinen että emotionaalinen suojapaikka. Jotta perhe todella olisi emotionaalinen suojapaikka, on puolisoilla oltava yhteisiä tulkintoja perheessä tapahtuvasta sosiaalisesta käyttäytymisestä. Riittävä yksimielisyys perhe-elämän perusteista luo perustan sille, että puolisoit voivat ymmärtää ja tukea toisiaan. Tietty kulttuurinen konsensus on ensisijaista emotionaaliseen yhteyteen verrattuna, sillä edellinen luo sen muodon ja koodiston, jonka kautta erilliset emotionaalisesti latautuneet toimet voidaan ymmärtää. Siis ennen kuin tunnesuhteessa on mahdollista siirtyä intimitteettivaiheeseen, on puolisoitten sitä ennen rakennettava yhteinen sosiaalinen todellisuus. Muussa tapauksessa puolisoit elävät erilaisessa sosiaalisessa todellisuudessa. Tolkki-Nikkosen (1990) mukaan eroon johtavan vuorovaikutuksen voidaan katsoa olevan vastakkaista yhteistä sosiaalista todellisuutta luovalle vuorovaikutukselle. Eroprosessissa

puolisot tavallaan neuvottelevat asteittaisesti omat erilliset todellisuutensa.

Tolkki-Nikkosen (1990) mukaan paitsi, että perheen rakenteelliset muutokset eivät välttämättä ole yhtäaikaisia ja samansuuntaisia puolisoitten tunnesuhteen kehityksen kanssa, myös yksilön oma kehitys ja tunnesuhteiden kehitys voivat olla ristiriidassa keskenään. Jokin yksilön tasolla positiivinen asia (kuten esim. irtaantuminen) voi olla suhdesysteemin tasolla tuhoisaa. Kyseessä on siis myös ristiriita yksilön autonomian ja perheyhteisyyden välillä. Toisaalta yksilöä rohkaistaan vapauteen ja autonomiaan, mutta toisaalta samanaikaisesti vallitsee normatiivinen uskomus, että puolisoitten tulisi toimia parina ja muodostaa perheyksikkö. Naistutkimuksessa on otettu tähän ristiriitaan kantaa viittaamalla perheen intressiin, joka on rakennettu miehen/isän intressit huomioonottaen. Miehen rooliin on kuulunut mahdollisuus toimia yksilöllisesti omien intressiensä mukaisesti kuitenkin perheyhteisyyttä kadottamatta.

Myös haastatteluissa tuli selvästi ilmi se, että yksi avioeroihin johtanut kehityskulku näyttäytyi juuri siten, että se, mikä toiselle puolisolle oli oman itsen kasvua ja kehittymistä, elämän eteenpäin viemistä, muodostui uhkaksi yhteiselle parisuhteelle. Mitä pidemmästä avioliittoajasta oli kysymys, sitä useammin oli eron syynä vastaajan näkökulman mukaan erilleen kasvaminen siten, että aikaa myöten molempien puolisoitten elämä asettuu omalle raiteelleen ja lopulta tulee eteen tilanne, jossa parisuhteessa on yhteistä enää hyvin vähän. Mikäli tässä vaiheessa yhteiselämä kärjistyy eikä kumppanuus enää tunnu yksilön kannalta oikealta elämäntavalta, voi olla hyvin vaikea keksiä enää syytä yhteiselämän jatkamiseen.

“..tuo yhdistystoiminta on minua kiehtonut valtavasti koko elämäni ajan ja myöskin heti avioliiton alusta lähtien minulla aika paljon kului siellä yhdistystoiminnassa aikaa ja kun vaimolla myös oli iltatyö, niin me tavallaan kasvettiin erilleen. Molemmille tuli omat menonsa ja omat touhunsu. Me tavallaan ajaututtiin niin kun..kumpikin omalle taholleen ja kummallekin tuli omat ystävät ja tuttavat, joiden seurassa sitten viihtyi ja minulle ja tais tietävästi vaimollekin tulla niitä hyviä ystäviä vähäsen ja se kun tuli toisen puolison tietoon, niin siitä ei tietenkään hyvää seurannut...”

(Henrik)

Toisaalta perheen tasapainoa järkyttivät myös liian suuriksi mitoitettut odotukset yhteisistä saavutuksista. Esimerkiksi perheen taloudellisen tilanteen kohentamiseksi vaaditut ponnistukset kasvoivat usein ylivoimaisiksi parisuhteen kestää. Jatkuvan työnteon koettiin olevan pois yhteisestä, parisuhteen hyväksi käytetystä ajasta.

Silti mies saattoi kokea, että uurastaminen esim. perheelle valmistuvan omakotitalon työmaalla on juuri se rakkauden osoitus, jonka hän perheelleen kohdistaa. Yleensäkin haastatteluissa tuli ilmi, että miehet painottivat perheen hyvinvoinnin yhtenä kulmakivenä sen taloudellista hyvinvointia.

Esko (1984, 97) kärjistää tutkimuksessaan edellä mainittua: "Mies tietää, että rahaa ja palkkaa ei tule, jos kiinnittää vaimoonsa tai lapsiinsa liikaa huomiota. Vain harva työnantaja pyrkii perhemyönteisyyteen ja miehen perhetilanteen huomioonottamiseen." Toisaalta suomalaisessa yhteiskunnassa myös naisten työssäkäyminen on yleistä. Avioliittokaan ei juuri vähennä naisten työssäoloa: naimisissa olevista naisista 76% on ansiotyössä (Haavio-Mannila, 1984, 15). Ei ole vaikea arvata, etteikö työ veisi aikaa perheen yhdessäololta. Lisäksi tutkimusten mukaan (Nummenmaa, 1989) miehet osallistuvat melko vähäisessä määrin kodin- ja lastenhoitoon liittyviin tehtäviin; sen sijaan naisten rooli kodinhoidon ja lastenhoidon suhteen on säilynyt ennallaan. Tosin nuorissa ikäryhmissä miesten osallistuminen oli runsaampaa kuin vanhemmissa ikäryhmissä (Takala, 1986).

“..että se rupes meneen pikkuhiljaa, kun ei toisen kanssa tullu oltua eikä ollut toiselle mitään sanomista, niin meni vähän riitelyks ja...kai siinä oli sitten, kun oli tullu otettua aika paljon lainaa siihen asuntoon niin, oli huoli siitäkin, että miten sen maksaa ja sitten me niinku kasvettiin erilleen. “

(Lauri)

Siltalan (1994) mukaan työ merkitsee miehelle turvallisuudentunnetta ja itsenäisyyden vahvistumista. Siltalan tutkimien mieselämäkertojen yksi puheenvuoro kuvaa asiaa osuvasti: "Mies pysyy henkisesti koossa työn avulla. Ilman työtä hän olisi hukassa". Suomalaisen miehen itsetunto on siis vahvasti sidoksissa palkkatyöhön. Ammattitaito ja sen kautta saavutetut tulokset ovat molemmat suomalaisten arvostamia asioita (Siltala, 1994, 41 ja 187)

Työ edustaa tekijöilleen pääasiassa kahta laadullisesti erilaista asiaa. Ensimmäkin työ voidaan kokea välttämättömyytenä, jota on tehtävä rahan ansaitsemiseksi. Toisaalta työ voidaan kokea myös mahdollisuudeksi ilmaista itseä. (Hyssälä, Koskenvuo & Suominen, 1995, 41) Työhön on helppo hukkua, silläkin kustannuksella, että perhe kärsii sen vuoksi, kenties jopa hajoaa.

“...tämän minun avioeroni syynä varmaan on työ, niin kun monen muunkin varmasti. Antauduin työlleni niin täysin, että kyllä siinä sitten perhe jäi ihan tappiolle...”

(Juhani)

“...mää oon vähän vanhanaikainen siinä mielessä... .että mä ajattelin sillain, että kun meillä on taloudellisesti hyvin asiat, että meillä on kaikki perusasiat niin hyvin, että ei voi paremmin olla...mutta jotain siitä puuttu. Mää en huomannu, että mitä se ois voinu olla..”

(Kimmo)

McClougheryn (1992) mukaan naisilla ja miehillä on erilaiset käsitykset toistensa sukupuolirooleista. Esimerkiksi romanttisten viihdesarjojen lisääntyvä suosio kertoo naisten toivovan, että miehet ilmaisisivat tunteensa ja olisivat läheisiä ja romanttisia. Kuitenkin monilla miehillä on vaikeuksia nimenomaan sanallisesti ilmaista tunteitaan, koska tämä ei ole perinteisesti kuulunut maskuliiniseen käyttäytymismalliin. Näin siis sukupuoliroolit, joiden mukaan yritämme elää, aiheuttavat ristiriitaisuuksia siinä mielessä, että emme niitä noudattamalla pysty vastaamaan läheisten ihmissuhteiden asettamiin odotuksiin.

Haastatellut miehet tunnistivat rikkimenneiden ihmissuhteidensa yhdeksi syyksi vaimon voimakkaan tahdon tuntea itsensä rakastetuksi ja vielä tavalla, joka on naiselle stereotypian mukaisesti tyypillisempää kuin miehelle eli puheen kautta. Hellät sanat ja rakkaudentunnustukset kertovat naiselle, että mies rakastaa juuri häntä. Talon rakentamiseen käytetty vapaa-aika ei välttämättä näyttäydy rakkauden tunnustamisen muodossa.

“Vaimo oli semmonen, että sille ois pitäny kerran päivässä sanoo, että mä rakastan sua ja tuoda kukkia ja tämmöstä..”

(Kimmo)

Toisaalta myöskään perheen sisällä elävien yksilöiden odotukset omalta elämältään eivät mene aina yksiin parisuhteen elämänsäkaaren kanssa. Se mikä toiselle puolisolalle on elämän eteenpäin viemistä ja kehittymistä, saattaa toiselle merkitä varsinaista uhkaa koko parisuhteen olemassaololle. Tilanteet voivat kärjistyä radikaaleinakin irtiottoina - parisuhteen kahleista on irrottauduttava hinnalla millä hyvänsä, kun katsotaan, että oma yksilökohtainen kehitys uhkaa peittyä perheen sisäisten odotusten ja vaatimusten alle.

“Tää ero oli siis sun vaimon aloitteesta?” (AK-H)

“Kyllä! Hän oli tullut siihen tulokseen, että tuon perkeleen kanssa en vanhene!”

(Juhani)

Kuudessa haastattelussa eron alkuunpanijana ja sen aktiivisempänä eteenpäin viejänä oli nainen. Avioliitosta irrottautuminen näyttäytyi miesten kertomusten valossa jonkinasteisena itsenäisyyden osoituksena heidän entisille puolisoilleen. Vain yksi heistä oli avioeroaloitteen suhteen aktiivisempi osapuoli kuin hänen ex-vaimonsa.

“...ehkä mun vaimo koki sen (avioeron) sellasena itsenäistymisenä. Että sillä oli hirveä näytönhalu, että hän pärjää yksinkin. Että mitä se sitten oli..ehkä halua kokeilla omia siipiä.

Ja vaimo oireestaan hoiti nämä erohommat kaikki. Se haki eroa ja mää kirjoittelin vaan lappuja alle...”

(Kimmo)

Pitkissä avioliitoissa saatettiin kauankin jahkailla ennen varsinaisen avioeropäätöksen toimeenpanoa, vaikka itse parisuhde olisikin ollut jo pitkän aikaa hiipunut. Huolimatta siitä, että avioerojen yhteiskunnallisen merkityksen pieneneminen tunnistettiin haastateltavien joukossa yleisesti, yksikään ei väheksynyt sen merkittävyyttä yhtenä oman henkilökohtaisen elämänsä koskettavimpana tapahtumana.

“Loppujen lopuksi se avioerokin kypsyi noin viiden vuoden aikana. Siinä oli viitisen vuotta sellasta aikaa, että ei tästä mitään tule, tää pitää jollakin tapaa ratkasta...”

(Olli)

“..sanotaanko kaks vuotta oli siinä niinku, että yritettiin jatkaa sen takia, kun on pienet lapset. Mutta kun se ei ollu semmosta, kun ennen...”

(Lauri)

“Mulla oli hirveän pitkä prosessi se ero...että mää kävin sitä painia varmastikin niin, kuus seittemän vuotta tän liiton aikana..”

(Risto)

7. 2. Isät, lapset ja avioero

Avioero ei merkitse pelkästään kahden aikuisen välistä eroa vaan kyse on laajemmasta kokonaisuudesta. Mikäli perheessä on lapsia, koskevat uudet järjestelyt myös heitä. Suomessa joutuu vuosittain avioeron seurauksena eroon jommasta kummasta vanhemmastaan yli 20 000 lasta (Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A44) Kumman vanhemman luokse lapset muuttavat, kuinka usein he voivat toista vanhemmistaan tavata ja missä? Haastatelluista miehistä kahdella ei ollut omia lapsia ja kahden lapset puolestaan olivat jo liki aikuisia eron tapahtuessa. Mitä pienemmistä lapsista oli kysymys, sitä vaikeammalta avioerokokemus tältä osin tuntui. Toipuminen eron haavoista onnistui muutamassa vuodessa itse tapahtumasta, mutta ikävä lapsia kohtaan oli pinnalla vielä sen jälkeenkin, kun ikävä entistä puolisoa kohtaan oli lakannut.

“..että ei mulla silleen, vaimosta oon jo kyllä päässy eroon, mutta lapset ja sitte...se on kyllä aika kova paikka, että jos tuolla kävelee lapsia isänsä kanssa vastaan niin...kyllä sitä syyllistää itensä kaikista eniten siinä...”

(Lauri)

“Tämän nuoremman tyttären kanssa me istuttiin autotallissa ja minä koitin hänelle kertoa omalla tavallani, että mistä tässä on kysymys. Että sinullakin on varmasti kavereita, että välillä tulee riitaa, ei haluta nähäkään...Ei sanota päivää eikä edes tunneta ja että meille aikuisille käy joskus kanssa niin...

...mutta, että kyllä me kumpikin teitä rakastetaan hirvittävästi ja teistä tullaan pitämään huoli. Ei isi mihinkään häviä. Minulle saa soittaa yöllä, päivällä, mihin aikaan hyvänsä ja tulla isin luo milloin hyvänsä, kertoa minkä asian hyvänsä. Jos en minä pysty hoitamaan jotakin asiaa, niin ei kukaan...

...isommalle tytölle tämä asia oli sen verran vaikea, että jouduin kertomaan nämä asiat oven läpi vessaan. Enhän minä tiedä, kuunteliko se, mitä minä puhuin, mutta todennäköisesti se ei siellä vessan oven sisäpuolella kuitenkaan sormet korvissa ollut, olen sen jäljestä päin huomannut....”

(Juhani)

Vanhemmuutta samoin kuin isyyttä katsotaan usein lapsen tarpeitten näkökannalta. Kun puhutaan isyydestä, ajatellaan useimmiten, että lapsi tarvitsee isää tai pohditaan, mikä on isän rooli lapsen maailmassa. Isyyden merkitys isälle itselleen kasvuprosessina jää helposti syrjään. Isän ja lapsen suhde on kuitenkin merkittävä molemmille osapuolille. Isäksi kasvaminen on mukautumista tiettyyn perheen sisäiseen rooliin, jossa myös on omat kehitysvaiheensa: odottava ja pienten lasten isä, koululaisten ja murrosikäisten isä sekä keski-ikäinen ja ikääntyvä isä. (Esko, 1984, 29-35) Miehellä isyys on yhteydessä haaveeseen hyvästä kumppanuudesta ja turvallisuudesta, jota perheyhteisö ylläpitää. Avioero omalta osaltaan tuhoaa tuon unelman (Ministry of Social Affairs and Health, 1987, 16).

Isien perheroolien tutkimuksessa (Boss, 1986) on todettu, että usein isä on perheessä ulkopuolinen, psykologisesti poissaoleva. Tämä luo perhejärjestelmään epätasapainoa. Jos yhteiskunta palkitsee miehiä vain instrumentaalisista rooleista (työn tekeminen, rahan ansaitseminen), ekspressiiviset roolit, kuten hoitavan isän rooli voivat kadota (Hyssälä, Koskenvuo & Salminen, 1995, 48-49).

Avioero saattaa vaikeuttaa tai katkaista isyyden kehittymisen varsinkin jos lasten isä muuttaa perheestä pois ja suhde lapseen ja isyyteen tämänkin vuoksi joutuu koetukselle. Jo lasten tapaamisten onnistuminen voi olla hankalaa, mikäli vanhempien välit ovat riitaisat. Toisaalta pelkästään jo se, että ei voi olla mukana lasten jokapäiväisissä tapahtumissa, helposti etäännyttää miehen isyyden luonnollisista kehitysvaiheista.

“..kun äiti ja lapsi muuttaa kauemmaks ja isälle jää tapaamiset kerran kuussa, niin se on liian harvoin pienelle lapselle. Mutta kukaan ei loppujen lopuksi siitä välitä, kunhan äidillä ja lapsella menee hyvin, niin ei sen isän niin väliä..”

“Ja sitä syyttelee itseään, että miksen mää saa tavata lastani tarpeeks usein. Ja kun oon pojan kanssa jutellu, niin hän ihmettelee, että miks isä on niin kaukana..”

(Heikki)

Avioeron jälkeen perheen luota poismuuttavan osapuolen on etsittävä uudelleen paikkansa lasten vanhempana ja myös onnistuttava luomaan uudet toimintakäytännöt suhteessa lapseen ja entiseen puolisoon. Isyys ei avioeron jälkeen ole osa konkreettista arkipäivää vaan keskittyy sovittuihin aikoihin, jolloin on ikään kuin lupa jälleen toteuttaa itseään lasten vanhempana. Haastatellut miehet kuitenkin halusivat pitää kiinni oikeudestaan olla lastensa isiä. He kokivat eron hankalimpana asiana nimenomaan suhteiden säilymisen

luonnollisina pieniin lapsiinsa. Mitä vanhempia lapset olivat, sitä helpompana ero tältä osin koettiin. Kun lapset ovat riittävän vanhoja ymmärtääkseen, mistä vanhempien avioerossa on kysymys, vanhemmilla on mahdollisuus keskustella asioista rakentavasti lastensa kanssa. Kaksi haastateltavista oli jättänyt asian täysi-ikäisten lasten kanssa lähes kokonaan läpikäymättä:

“No, mitenkä meidän lapset sen kokivat..sitä mää en tiedä. Lapset eivät ole oikeastaan ottaneet kantaa koko asiaan, että mää en tiedä, miten ne sen loppujen lopuksi kokivat..”

(Henrik)

“..tytär tietysti jossakin mielessä..varmasti häntä vaivas se, mutta ei siitä oo hänen kanssaan keskusteltu sen enempää..”

(Olli)

Enemmän kuin välinpitämättömyydestä keskustella asiasta, on näissä kysymys kyvyttömyydestä puhua täysi-ikäisten lasten kanssa tunnepitoisesta asiasta, joka koskee molempia vanhempia. Toisaalta lapset ovat niin isoja, että vanhempien on helppo siirtää lapselle itselleen vastuu asian käsittelemisestä ilman, että vanhemmat ryhtyvät eronsa syitä kertomaan. Kenties liiankin helppo?

Toisinaan puolisoitten keskinäisten välien ollessa tulehtuneet, miehet kokivat, että heidän on perusteltava uudelleen oikeutus isyyteen myös entisille puolisoilleen. Isyyden toteuttamisen muodot on pitänyt rakentaa uudelleen. Onnistuneella isyydellä on haettu myös vahvistusta omalle itsetunnolle ja lievitetty eron mukanaan tuomaa epäonnistumisen tunnetta:

“ Eron jälkeen kerroin vaimolleni kerran, että minulla on kuule sellaiset suhteet lapsiin, että sinä et saatana etes käsitä, millä tasolla me kommunikoidaan! No, eihän se tietenkään ymmärtänyt...”

(Juhani)

Helmisen (1985, 18) mukaan miehen vaatimuksessa oikeudesta isyyteen on kyse ihmisen oikeudesta juurtua ja kasvaa. Oikeus isyyteen ei ole tärkeä vain siksi, että se merkitsee roolia perheessä - hajonneessakin, vaan siksi, että isyys on miehelle ihmissuhdekoulu, joka opettaa koko tunneilmaisun kirjon sanoista tekoihin.

Jokaisella haastatellulla miehellä, jolla oli alaikäisiä lapsia avioeron tapahtuessa, oli sama vastaus siihen, mihin lapset jäivät asumaan eron jälkeen: lasten äidin luokse. Yksikään miehistä ei ollut vaatinut lasten huoltajuutta itselleen eikä tässä mielessä ollut hankaluuksia avioeroon liittyvistä ehdoista sovittaessa. Haastatteluissa tulee ilmi, että miesten mielestä oli liki luonnollista, että lapset jäävät äitinsä kanssa asumaan ja, että lasten paikka on lähellä äitejään.

“..siellä (sosiaalitoimistossa) käytiin sopimassa se huoltajuus ja kelle lapset jää. Me sovittiin, että ne jää Tuijalle (ex-vaimo), koska äiti on mun mielestä niistä kaikista paras huolehtimaan....”

(Lauri)

Omalta osaltaan haastateltavien elokuvat tältä osin ovat hyvin perinteisiä. Radikaalia suuntautumista modernien perherakenteiden suuntaan ei näillä miehillä esiintynyt. Esimerkiksi mies yksinhuoltajana ei ollut yhdenkään haastateltavan todellisuutta eron jälkeen. Samaa asiaa tukevat myös tilastot: vuoden 1994 lopussa Suomessa asui äitien yksinhuollossa 95 000 alaikäistä lasta ja isien vain 13 000 (Mäkijärvi, 1995, 31 sekä Väestötutkimuksen vuosikirja 1994-1995).

7.3. Viranomaiskontaktit

Näiden haastattelujen joukossa ei siis ollut pitkiä ja katkeria taisteluja lasten huoltajuudesta tai elatusmaksuista. Yleensäkin viranomaiskontaktit eroon liittyen olivat jääneet vähäisiksi ja ne harvatkin olivat sujuneet asiallisesti. Viranomaisia kohtaan asenteet olivat suhteellisen neutraalit. Ainoastaan yksi haastateltavista oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijät kuuntelivat vain äidin näkemystä ja unohtivat isän täysin:

“... niinku ainakin sosiaaliviranomaisten puolelta se (avioero) on vain yks mapissa oleva kohta. Kukaan ei välitä, tunteeko se mies mitään ja kunhan lapsella on taloudellisesti hyvin asiat ja vaimo saa elatusmaksut niin..Tuomareitakaan ei kiinnosta mikään muu kuin, että kaikki vaimon asiat saadaan hyvin...”

“Vaikka meillä oli yhteishuoltajuus päätetty, niinku lakituvassa, mutta kuitenkin sosiaali-virkailija käyttäyty niinko mä olen kaikkeen syyllinen...”

Musta tuntuu, että sosiaaliantajat on kaikki samaa mieltä naisten kanssa, ovat niin kun samaa ryhmitystä kokonaan..Rupes välillä tuntumaan, että kun ne on kaikki naisia, niin ne on naisten puolella. Ne ei oo kuullu kuin sen naisen puhuvan heille huolistaan ja murheistaan. Tuntuu, että ne ottaa miehet niin, että kaikki ukot on renttuja..”

(Heikki)

Yleensä viranomaiskontaktit kuitenkin koettiin neutraaleina; ne eivät olleet tapahtumina itsessään jääneet merkittävänä mieleen eikä työntekijöitäkään persoonina muistettu. Tapaamiset viranomaisten kanssa koettiin yleensä positiivisina silloin, kun työntekijä huomioi tasapuolisesti kummatkin puoliset eikä asettunut toisen mielipidettä myötäileväksi. Paha olo viranomaiskontakteihin liittyi siinä mielessä, että ne merkitsivät yhtä askelta kohti lopullista eroa. Näiden toimenpiteiden jälkeen ei ollut paluuta entiseen:

“..lasten tapaamiset käytiin siellä sosiaalineuvojan kanssa sopimassa. Meillä oli kyllä tosi miellyttävä se (sosiaalityöntekijä), kun se piti munikin puolia ja Tiinankin (ex-vaimo). Se soittikin mulle sitte, kun laitto niitä papereita postissa ja toivotti hyvää jatkoo..se oli semmonen aika..otti niinku ihmiset huomioon..”

Yhessä myö sinne (sosiaalitoimistoon) menttiin. Mun rupes tuleen jo siinä niin paha olo, kun tuntu niin lopulliselta sitten...että kun ruvettiin niitä avioeropapereita täyttämään, niin siinä mää niinku vasta tajusin, että tää on kova paikka..”

(Lauri)

“..kun me oltiin yhtä aikaa siellä, niin se (tuomari) ihmetteli sitä, että näin sopuisasti erotaan, että tää on harvinaista tällänen..Tuomarikin näki, että enhän mää ollu minkään juopon tai pahoinpitelijän näköinen...mää sille tuomarillekin sanoin, että ei se ollu mulle mikään semmonen juttu..myö ei vaan saatu sitä eroa aikaseks aiemmin..”

(Martti)

Eron synkimmillä hetkillä viranomaiset toiminnallaan myös kannustivat eteenpäin ja antoivat neuvoja, kuinka erotilanteessa esim. juridisesti toimitaan. Taloudellista asioista sovittaessa haastatellut kokivat, että olisivat tarvinneet ohjausta ja neuvontaa enemmänkin:

“...kyllä mulla oli silloin niin raskasta, että määhän annoin kaiken oikeestaan mennä. Määhän olin konkurssin partaalla siinä vaiheessa firman kanssa. Määhän en enää jaksanu taistella vastaan..Määhän olisin kaivannu sellasta tukevaa neuvoo elikä, että ois joku sanonu, että älä anna niitä kaikkia (omaisuutta), että sää tarttet niitä myöhemmin. Nyt sää vaan oot tollasessa tilanteessa, että sää et jaksu niistä välittää...”

(Heikki)

Tämä haastattelu hyvin kuvaa avioeroprosessin kipeyttä: siinä vaiheessa kun on tunne-elämältään herkimmillään, on kyettävä tekemään raskaita juridisia ja taloudellisia päätöksiä omaa tulevaisuutta varten.

8. Vaikeaahan se kaikki oli, mutta...

Avioero merkitsee vanhan päättymistä ja uuden alkamista. Se vaatii voimia eron molemmilta osapuolilta, samoin heidän tukijoiltaan. Ero ei tarkoita yksilön epäonnistumista aviopuolisona, miehenä, isänä, vaikka se usein sellaisena koetaankin.

“Määhän luulen, että useimmille se (avioero) on kova pala kuiteskin..että ei pystynytäkään olemaan tavallaan niin hyvä, kun ois pitäny. Vaikka luulin kyllä, mutta ilmeisesti sitä ei tehny parastaan, vielääkään...”

(Kimmo)

“..että minkä takia se toinen osapuoli lähti hakemaan uutta..kyllähän siinä tuntee itsensä hylätyks..kun ei täyttänytäkään sitä paikkaa..”

(Heikki)

Ero voi olla myös helpotus ja pitkään kestäneen piinaavan ihmissuhteen lopullinen katkaiseminen:

“En, en määhän tuntenu epäonnistuneeni. Määhän olin vaan niin onnellinen, että se päätty. En määhän ollu epäonnistunu. Tietysti ne semmoset ajat, kun oli hirveitä riitoja niin, ne tuntu

niinku pahalta. Että ois sitä voinu jotenkin muutenkin elää, mutta ei kai sitten kuitenkaan osattu...”

(Risto)

Erosta on mahdollista selviytyä entistä vahvempana, mutta ennen kuin ero on läpikäyty, on syytä varautua emotionaalisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin menetyksiin (Taskinen, 1993, 3).

Sitä mukaan, kun on saatu kokemuksia perheasiain sovittelusta, ovat myös käsitykset avioliitoista ja -eroista muuttuneet. Aikaisemmin eroa on lähestytty yleensä kriisityön mallin mukaisesti, mutta nykyisin tämän rinnalle on tullut muitakin käsityksiä. Yhden näkemyksen mukaan avioero on yksi elämäntilanne muiden joukossa eikä sitä pitäisi liikaa dramatisoida (Taskinen, 1993, 3). Kuitenkaan ei voi kiistää, etteikö olisi kysymys suuresta elämänmuutoksesta, tilanteesta joka vaatii työstämistä ja läpikäymistä ennen kuin se voi muodostua voimavaraksi. Voidaan ajatella, että puolisoiden välinen ero on tapahtuma, joka määrittelee uudelleen perheen ihmissuhteet. Avioero on projekti, jonka kautta karistetaan irti toimimattomat ihmissuhteet ja järjestetään elämä uudelle pohjalle (Vidgren, 1993, 21).

Vaikka tässä yhteydessä avioeroa tarkastellaan myös kriisin näkökulmasta, tarkoitus ei ole kuitenkaan rinnastaa kriisiä katastrofiin vaan kriisillä tässä yhteydessä tarkoitetaan ihmiselämää koskettavaa, positiivisesti ja / tai negatiivisesti latautunutta tapahtumaa, joka vaatii tietyn ajanjakson selkiytyäkseen kokemuksena prosessin aktiivisen työstämisen kautta. Avioero nähdään elämänmuutosprosessina, joka sisältää monia erilaisia näkökulmia ja joka vaatii työstämistä selkiytyäkseen riippumatta siitä, mitä nimitystä siitä muodollisesti käytetään. (Myyrä, 1988, 181)

Eron aiheuttamasta elämänmuutoksesta selviytyminen edellyttää kykyä tehdä surutyötä, joka tarkoittaa menetyksen tai luopumisen pohtimista. Tämä johtaa onnistuessaan muutoksen ymmärtämiseen ja sen hyväksymiseen. Vasta sen jälkeen on mahdollista löytää uusia asenteita ja toimintamalleja, jotka jollakin tyydyttävällä tavalla korvaavat koetun menetyksen (Hyssälä, Koskenvuo & Suominen, 1995, 82)

8. 1. Psyykkiset kriisit

Avioero siis merkitsee emotionaalista kriisiä, joka syntyy äkillisestä ja odottamattomasta menetyksestä (Krantzler, 1976, 33). Psyykkiset kriisit itsessään voidaan kokemuksina jakaa kahteen lajiin, ensinnäkin kehitys- eli kypsymiskriiseihin ja toisaalta traumaattisiin eli ulkonaisiin tapahtumiin liittyviin kriiseihin. Ensimmäinen kriisityyppi on ihmiselämässä hyvin tavanomainen ja useimmat oppivat selviytymään tämän tyyppisistä normaaleista kriisitilanteista. Kehityskriisistä esimerkkinä voi mainita nuoruusiän itsenäistymisvaiheen, parisuhteen muodostumisen tai lasten syntymän. Jälkimmäinen kriisityyppi, traumaattinen eli johonkin tilanteeseen liittyvä kriisi ilmenee siten, että se puhkeaa jonkin ulkoisen tapahtuman vaikutuksesta. Tällaisia ulkoisia tapahtumia voivat olla esimerkiksi erilaiset onnettomuudet, läheisen kuolema tai avioero. B. & G. Öberg (1979, 36) ovat tutkimuksissaan jakaneet Cullbergin kehittämän mallin mukaan psyykkiset kriisit neljään eri vaiheeseen.

Kriisi alkaa shokkivaiheella. Kriisiin joutunut henkilö yrittää kaikin mahdollisin keinoin torjua sitä, mikä on tapahtunut. Henkilö ei ole vielä täysin tajunnut tapahtunutta eikä tunnusta tosiasioita. Eri ihmisten reaktiot voivat olla hyvinkin erilaisia. Jotkut näyttävät ulospäin hyvin rauhallisilta ja hallitsevat käyttäytymisensä hyvin, mutta sisäisesti he saattavat kokea voimakasta levottomuutta. Toiset voivat masentua ja vaipua apatiaan. Ihminen voi myös palata johonkin elämänsä aikaisempaan kehitysvaiheeseen ja käyttäytyä regressiivisesti. Shokkivaihe kestää tavallisesti muutaman päivän.

“Se (kun vaimo ilmoitti haluavansa avioeron) oli iso shokki kyllä sillä hetkellä, että tuntu, että kaikki hajoo siihen paikkaan. Mää olin niin hämmentyny..niinku joku ois vetäny isolla vasaralla kaaliin...että ei sitä osaa oikein ajatellakaan...”

(Heikki)

Shokkivaihetta seuraa reaktiovaihe. Tällöin henkilö ei enää voi kieltää tapahtunutta ja hän uskaltaa tajuta todellisuuden. Tässä vaiheessa alkaa surutyö, jonka avulla yritetään saada koettua sekasortoa järjestykseen. Muita reaktioita tässä vaiheessa ovat voimakas ahdistus, unettomuus, ruokahalun katoaminen, apatia ja depressiot. Psykosomaattiset oireet ovat tässä vaiheessa tavallisia.

“Eihän sitä oikein uskonutkaan edes..ja heräsinkö mää silloin? Kun ei sitä oikeen nuk-
kunutkaan ees. En tosiaan nukkunu varmaan siihen jouluun mennessä niin, yhtenäkkään

yönä. Se oli ihan sama, ottiko viinaa tai ei...neljä tuntia sitä nukku ja...laihduin varmaan kuus, seittemän kiloo. Ja ku ei ruoka maita ja on aina väsyny. Huonoon kuntoon meni kyllä vähän, mutta...”

(Kimmo)

Vastareaktio mielen tasapainon järkkymiselle on vähitellen alkava kunnostus-eli työvaihe. Tämä jakso voi kestää muutamasta kuukaudesta noin vuoteen ja tämän ajanjakson aikana ihminen vähitellen päästää irti menneestä ja alkaa elää nykyisyydessä ja ajatella tulevaisuutta. Kriisitapahtumaa käydään läpi ja se vähitellen hyväksytään.

“...että nyt se on helpottanu siitä, mitä se oli (erokriisi), mutta sanotaanko, niin reilun puol vuotta oli tosi raskasta. Mutta nyt myö sitte, kun vaimo asuu toisen miehen kanssa ja mulla on uus kaveri, niin nyt me jo tullaan ihan hyvin toimeen. Mutta se vaati sellasen reilun vuoden ennekuin...niiku ei ollu enää katkera siitä erosta...”

(Lauri)

Vähitellen ihmisen ajatukset suuntautuvat uudelleen. Kriisi eletään läpi ja siitä tulee osa elämää ja parhaassa tapauksessa se pystytään muuttamaan voimavaraksi. Tämä kuitenkin edellyttää kriisivaiheiden onnistunutta läpikäymistä.

“Minusta tämä on ollu ihmisenä kasvamisen kannalta kaikki vain hyvää. Se, että sinulla on niin paha olla, että ei pahemmin voi... mutta kun annat itsellesi aikaa, niin sekin olo menee ohi. Ja olet taas entistä vahvempi. Ja jokuhan pistää narun kaulaan tai ampuu itsensä siinä vaiheessa, mutta hyi, ei semmosta saa tehdä...(naurua...)”

(Juhani)

Taskisen toimittamassa raportissa vuodelta 1994 on selvitetty miesten omia näkemyksiä siitä, selviytyvätkö naiset miehiä paremmin avioerosta ja sen mukanaan tuomasta elämänmuutoksesta: Haastatellut miehet näkivät avioerotilanteesta selviytymisen enemmänkin kontekstisidonnaisena kuin sukupuolisidonnaisena prosessina. Oleellista siis on se, millaiseen tilanteeseen ja asemaan eronnut joutuu ja mikä on lähiyhteisön ja yhteiskunnan

suhtautuminen kyseisessä asemassa olevaan eronneeseen. Haastateltavien mielestä eron jälkeen heikommassa asemassa oli puoliso, joka oli tullut jätetyksi, asui yksin eron jälkeen eikä saanut vanhemmuuden toteuttamiseen tai omiin taloudellisiin ongelmiinsa yhteiskunnan tukea. Oleellista ei siis olisi se, kumpaa sukupuolta eronnut on vaan se, miten paljon avioero tuo mukanaan muutoksia eri elämän alueilla. Mitä vakaampana elämäntilanne eron jälkeen säilyy, sitä enemmän eroavalla on selviytymistä tukevia rakenteita apunaan. (de Bruijn, Homm & Talasterä, 1994, 78)

Vaihtoehtoisen näkemyksen Taskisen tutkimukseen tuloksiin tarjoaa Myyrän ja Niemelän (1984) tutkimus, jonka mukaan naiset selviytyvät avioerosta paremmin kuin miehet siinä suhteessa, mitä tulee surutyön läpikäymiseen. Tutkimuksessa haastateltiin kahtakymmentä entistä avioparia neljä vuotta eron jälkeen ja tarkoituksena oli analysoida heidän selviytymisprosessiaan. (Myyrä, 1988, 185-187)

Näiden haastateltavien kokemukset tukevat Myyrän ja Niemelän tutkimusta siten, että yleisesti haastateltavat olivat sitä mieltä, että miehen on vaikeampi kestää avioero kuin naisen:

“Musta tuntuu, että nainen on vahvempi. Tuntuu, että se perustuu aika pitkään siihen, että suomalainen mies kasvatetaan siihen, että sää et itke...mies peittää itensä kovan kuoren alle koko ajan. Ja sitten kun kolahtaa, niin se ei enää...siltä menee pasmat sekaisin tavallaan...Nainen on suuntautunut ulospäin...se osaa itkee ja olla pehmeempi...ja jos tulee kolahdus niin, se ei oo semmonen häpee...mutta kun miehelle kolahtaa niin miehen ego kärsii. Se ei ollukaan niin hyvä, että pystys etes naisen pitämään...”

(Heikki)

8. 2. Erokriisin vaiheet

Erokriisissä ihminen joutuu usein yksin kamppailemaan voimakkaiden tunteiden kanssa. Vihaa, pelkoa, syyllisyyttä ja epävarmuutta ei ole helppo kestää, varsinkaan jos tunteiden työstäminen kestää kovin kauan eikä henkilö saa tarvitsemaansa tukea joko/ tai lähiyhteisöltään tai ammattiauttajilta. Ero ja suru ovat samansukuisia kokemuksia, koska ne sisältävät samat osatekijät vain eri tavalla painottuen. Taustalla kummassakin on kriisi-ajattelu: jotain tapahtuu ihmiselle ja hänessä itsessään käynnistyy tietty tapahtumasarja. (Kuronen, 1985, 69)

Monet kokevat avioeron yhtä raskaasti kuin läheisen kuoleman. Tavallaan onkin kyse kuolemasta, sillä aviosuhde todella kuolee eron myötä. Kuitenkin omaisen kuolema saattaa olla siinä mielessä helpompi kestää, että lähiyhteisö tukee ja ymmärtää siinä tilanteessa paremmin surun kohdannutta henkilöä. Eroa seuraa myös pettymys monella eri elämäntaholla: pettymys koko avioliittojärjestelmään, sen toteuttajiin, omaan itseen ja puolisoon (Kuronen, 1985, 81). Eronnut on pitkään eron jälkeenkin emotionaalisesti kiinni entisessä parisuhteessaan, emotionaalinen ero ei tapahdu yhtäaikaisesti juridisen eron myötä (Krantzler, 1976, 51)

Taskisen toimittamassa raportissa Vidgren on (1993, 26-29) Halla-Seppälää mukaillen jakanut erokriisin seuraaviin vaiheisiin: aluksi ihmisen mieli suuntautuu menneisyyteen. Ero voidaan kieltää tapahtumana kokonaan suhteessa epämiellyttävään todellisuuteen. Eroava voi yrittää myös vastustaa sitä. Tämä tarkoittaa sitä, että eroamisuhan edessä yritetään tilannetta palauttaa entiselleen järkipuheilla, "kaupankäynnillä" ja vielä yhden muuttumismahdollisuuden kerjäämisellä. Kun ero todella tapahtuu, tapahtuu myös murtuminen. Kaikki mahdollisuudet avioliiton säilyttämiseksi on nyt käytetty ja on pakko luovuttaa.

Menneisyyteen suuntautumisen jälkeen seuraa omaan minään keskittyminen ja tähän liittyen asian häpeily ja selittely. Kun ero on tosiasia, alkaa suhteesta lopullinen irrottautuminen, otteen hellittäminen ja toisistaan erilleen siirtyminen. Myös taloudellinen eriytyminen on uudelleen järjesteltävä. Usein seurauksena tästä vaiheesta on masentuminen ja erilaisia avuttomuuden tunteita sekä toivon etsimistä. Eroavalla on myös mahdollisuus suremiseen. Erosuru, menetyksen tuska ja kaipaus kuuluvat tähän erokriisin vaiheeseen. Myöskään itsesääli, taantuminen, lamaantuminen ja yksinäisyys eivät ole vieraita tunteita eron tässä vaiheessa, sillä nyt kriisi on saavuttanut pohjansa. Tästä eteenpäin alkaa nousukehitys.

Usein sureminen muuttuu ulkoisena käyttäytymisenä vastakohdakseen, vaikka surun sisältö edelleen on sama. Eronnut kokeilee erilaisia ihmissuhteita ja testaa itseään suhteessa niihin. Eronnut paikkaa itsetuntoaan ja hakee hyvitystä kokemalleen.

Kun kriisin vaikeimmat vaiheet on käyty läpi, alkaa tulevaisuuteen suuntautuminen. Omanarvontunto on jälleen vahvistunut ja uusi kumppani saattanut löytyä. On tapahtunut nouseminen eron syvästä kriisistä. Eronnut pyrkii määrittelemään oman itsensä ja elämänsuuntansa uudelleen. Kun voimavarat vähitellen palautuvat, alkaa itsen kokoaminen. Uusia ihmissuhteita solmitaan ja vanhoja rakennetaan uudelleen. Ero on nyt tapahtuneena helpompi myöntää eli eronnut hyväksyy oman avioeronsa, myöntyy omaan eronneen elämäntapaansa ja löytää uuden elämäntavan mielekkyyden. Ero tapahtumana on jo takanapäin.

Aikaa tämän erokriisin läpikäymiseen kaikkine vaiheineen on sanottu kuluvan aikaa keskimäärin vuodesta kolmeen vuoteen. Traumaattisinta aikaa on ensimmäinen vuosi, jolloin intensiiviset, eroon liittyvät tunteet ovat hallitsevia (Vidgren, 1993, 26).

“No, sanosko näin, että olen tavannut tässä sen verran mielenkiintoisia ihmisiä ja muutenkin ollu aika vauhdikasta tämä elämä, että aika hyvin, aika hyvin olen kyllä erosta toipunut. Mutta toki olen antanut itselleni aikaa kolme vuotta...”

(Juhani)

“Meille tulee nyt kesäkuussa erosta kaks vuotta. Niin kyllä mää, että jos oon yksin kotona, niin joskus tulee silleen mieleen ne asiat, mutta ei se oo semmosta niinku ennen, että jatkuvasti oli mielessä.”

(Lauri)

Kuitenkaan tämä ei ole mikään sääntö vaan eri ihmiset kokevat erosta toipumisen aikaperspektiivin eri tavalla. Lisäksi eronnut voi juuttua johonkin erokriisin vaiheeseen, jolloin itse prosessi kestää kauemmin. Myös kriisin aikana koetut muut elämänmuutokset, kuten esimerkiksi sairaudet tai lähiomaisen kuolema saattavat omalta osaltaan pitkittää erokriisin läpikäymistä:

“Mulla oli vielä niin, ett äiti kuoli silleen, että kun me nyt kaks vuotta sitten, vähän ennen juhannusta erottiin, niin äiti kuoli kuukausi siitä päivästä. Se oli aika rankka syksy...”

(Lauri)

Eronneen lähellä olevien ihmisten on joskus vaikea ymmärtää sitä, että eron läpikäyminen kestää niin kauan. Aluksi kenties on helppo suhtautua ymmärtävästi ja empaattisesti eronneeseen, mutta ymmärtävä asenne voi pian muuttua kärsimättömyydeksi ja kehotukseksi ryhdistäytyä ja aloittaa uusi elämä. (Vidgren, 1993, 29) Parhaiten eroprosessin pitkäkkisyyttä ja sen eri vaiheita pystyvät ymmärtämään ne, jotka itsekin ovat kokeneet avioeron:

“Kukaan (sukulaisista) ei oikein uskaltanut ottaa yhteyttä sen takia, kun ne ajatteli, että se on eronnu niin se haluaa olla rauhassa. Ne pelkäs varmaan, että ne joutuis puhumaan siitä jotakin...Eikä oikein kaveritkaan, jos ne tuli kylään niin..se piti olla varmaan se pullo

mukana tai joku sitten, ettei sitä voinu...ettei vaan mistää avioerosta...

Ainut, jonka kanssa mä pystyin puhumaan silloin siitä asiasta niin oli tuo Markus, joka on työnjohtajana meillä töissä. Se oli kokenu ite saman. Sille otti tosi lujille, se joutu olemaan viikon poissa töistä, kun sen vaimo lähti.

Sanotaan, että myö kerran viikkoon, että mä soitin sille illalla...joskus parikin kertaa illasta soitin sille, kun rupes tuntuun niin pahalta. Sen kanssa kun sai sitten puhuttua niin, tuntu taas paremmalta. Että se oli ainut oikeestaan sellanen, jonka kanssa mä puhuin...”

(Lauri)

Sukulaisten ei koettu avioerotilanteisiin juuri puuttuvan. Paremminkin sukulaiset välttelivät koko aihetta, eivätkä ottaneet kantaa suuntaan tai toiseen. Useimmat haastatelluista olivat sitä mieltä, että sukulaiset kunnioittivat heidän eropäätöstään hyväksyen sen sellaisenaan:

“Jotkut (sukulaiset) ihmettelivät sitä (eroa) ja no, minun vanhempieni kanssa keskustelin ja he sen asian hyväksyivät. Eivät he siihen sen paremmin reagoineet ollenkaan vaan, että parempi näin. Ja samaten minun sisarukset, että ei sieltä puolelta oo ollu mitään... Minusta ympäristö reagoi ihan sillä lailla, että minä oon tehny oman ratkaisun ja he niinku tavallaan sen hyväksyvät ja kai enemmän siitä mun omasta käytöksestä, kun se ei muuttunu mikskään.”

(Olli)

“En minä muista sukulaisilta muita kommentteja (erosta), muuta kun ihmettelivät, että miten teille noin kävi...että se oli yllätys varmaankin...”

(Henrik)

Ammattiauttajiin turvaudutaan erotilanteissa harvoin, vaikka se voisi huomattavasti helpottaa eroprosessin etenemistä ja sen läpikäymistä. Viranomaisten ja ammattiauttajien tarjoama apu ei välttämättä kohtaa erotilanteessa olevien avun tarvetta. Tämä asettaa uusia haasteita erityisesti perheasioiden sovittelujärjestelmälle (de Bruijin, Homm, Talasterä, 1994, 49).

“ Minä koetin hakea siihen (avioerokriisiin) apua joka suunnasta. Kävin tuolla perheneuvolassakin ja koetin saada sinne vaimoanikin... toki olihan siellä käyty pari vuotta aikasemminkin ja vaimonikin kävi silloin, mutta...”

(Juhani)

Yleensä haastateltavat kuitenkin olivat selvinneet eroprosessista ilman ammattiapua. Suhtautuminen avun hakemiseen saattoi eron kipeydestä johtuen olla jommalla kummalla puolisollla hyvinkin torjuvaa:

“Se (ex-vaimo) sanoi, ettei se lähe mihinkään sitä (eroa) enää käsittelemään, hullun papereita itelleen hommaamaan niinku hän sano...”

(Heikki)

“Varmaa on paikallaankin, että joku sovittelija asiaa (eroprosessia) käsittelis, mutta en mää omassa tapauksessani katso sitä ollenkaan tarpeelliseksi. Se ei olis auttanu yhtään mitään. Kyllä mää uskon, että mää itse tiesin, mistä kiikastaa ja mistä pitäis korjata, jos pitäis korjata jos mää haluaisin säilyttää avioliiton.”

(Henrik)

Muita keinoja, joiden avulla miehet selvisivät vaikeasta elämäntilanteestaan olivat harrastukset tai muut vapaa-ajan aktiviteetit, kuten yhdistystoiminta. Niiden merkitys tuli ilmi miltei jokaisessa haastattelussa:

“Yks oli, että mää yritin lähtee lenkkeilemään, mutta kyllä mää huomasin, että se oli semmosta pakonomaista, että joka ilta oli pakko lähtee töitten jälkeen vielä lenkille.”

(Heikki)

“Mää oon aina harrastanu ulkoilua ja liikuntaa, niin se kanssa auttoi siihen (erokriisiin), kun se piti virkeenä, että ei aina ollu sisällä ja miettinyt. Se anto mielenvirkeyttä, ihan tollanen liikkuminen.”

(Martti)

Työn merkitystä ei voi liikaa korostaa: se merkitsi eroavalle areenaa, jossa edelleen oli henkisesti vahvoilla. Avioeron tuskat eivät tuntuneet ylettyvän työpaikalle asti. Päinvastoin työpäivä tarjosi lepo hetken eroajatuksesta ja antoi elämälle toisenlaista sisältöä:

“Ehkä sen eron jälkeen niin, ehkä sitä yritti tehdä, että illatkin tein töitä. Mää tein töitä ympäri maakuntaa, Saarijärviä, Jämsää ja tämmösiä...Mää vaan katoin, että lähden mahdollisimman myöhään liikkeelle. Sitten tulin illalla joskus myöhään seittemän kaheksan aikaan pois sieltä. Ei tarvinnu yksin sitten olla pitempää aikaa. Ja aamulla sitten, kun heräs aikasemmin niin sitä lähti sitten uudestaan töihin, että sitä vähän niinku siihen työhön yritti hukuttaa sitä...”

(Heikki)

“Työnkin kannalta on ollu helvetin hyvä, kun on saanut jättää aamulla aivot kotiin. Ollu oikein hyvä sillä lailla, että kaiken sen energian saa purkaa vaan itseensä!”

(Juhani)

Myös uudet ihmissuhteet toivat lohtua eron jälkeisiin alavireisiin tunnelmiin. Niillä oli itsetuntoa kohottava vaikutus ja ne olivat yksi osoitus siitä, että erosta on mahdollisuus jatkaa eteenpäin, että elämällä on vielä tarjota uusia positiivisia asioita. Silti liian aikaisin, heti eron jälkeen aloitetut ihmissuhteet lähes poikkeuksetta kariutuivat. Tosin niiden ei ollut tarkoituskaan kestää siinä mielessä, että niistä saisi eron myötä tuhoutuneen ihmissuhteen tilalle vastaavan. Omalta osaltaan ne veivät kuitenkin eteenpäin eroprosessista selviämistä:

“Täytyy kyllä sanoa, että silloin ensimmäisten suhteiden aikana eron jälkeen..niin tavallaan oli sellanen kostonhenki naisia kohtaan. Niinku, että tavallaan oli seurustele vinaan, mutta ei kuitenkaan seurustellut. Ei jaksanu keskittyä siihen ollenkaan, oli heti valmis jatkamaan uuteen suhteeseen. Ja sitten jälkeinpäin katui, että miks mä oon tommonen, ettei tää oo oikein, miks mä käyttäydyn näin...”

(Heikki)

Yksi haastateltavista oli repäissyt itsensä lopullisesti irti avioliitostaan uuden ihmissuhteen avulla:

“...että, tiesti siinä oli jännitystä siinä erossa, kun molempien täytyi lähteä sillain, että kotiinsa ei voi takaisin mennä. Enkä mä ois halunnukaan mennä, että ei sen puoleen...”

(Risto)

Kaiken kaikkiaan voi sanoa, että haastateltavat myönsivät eron yhdeksi elämän suurista kriiseistä, jonka merkitystä ei voi väheksyä. Silti he kaikki kokivat selvinneensä erosta eteenpäin, vaikka yleensä kokemusta pidettiin raskaana ja työstämistä vaativana. Kukaan miehistä ei kuitenkaan pitänyt kriisiä ylivoimaisena suoriutua siitä eteenpäin. Lopulta läpieletty kriisi kipeine kokemuksineen on resurssi, jota voi myös hyödyntää omassa elämässään ja kasvattaa uusia voimia ja näkemyksiä. Kriisin kautta saatava henkinen vahvuus antaa valmiuksia puolustaa omaa elämää ja omia arvoja (Hyssälä, Koskenvuo & Suominen, 1995, 83).

8. 3. Terapiaa kriisistä selviämiseen

Eroterapiassa työskennellään usein jätetyn puolison kanssa. Hylkääjä-hylätty -peli muodostuu helposti, koska avioerohalukkuuden täydellinen molemminpuolisuus on harvinaista eron hetkellä. Epäsuhta voi kasvaa suhteettomaksi. Hylätty saattaa etsiä apua omaan suruunsa ja yrittää vielä pelastaa avioliittonsa. Hylkääjäkin saattaa etsiä apua asioiden rauhoittamiseksi. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 1991, 74-76)

Avioeroterapiassa on pyrittävä muodostamaan asiakkaan ja terapeutin välille luottamuksellinen suhde, jonka turvin eronnut voi läpikäydä tunteitaan ja vähitellen vapautua vihasta, tuskasta ja katkeruudesta. Terapeutin on pystyttävä välittämään asiakkaalle elämän jatkuvuuden tunnetta ja realiteeteissa pysymisen välttämättömyyttä. Keskeistä eroterapiassa on surutyön läpikäyminen, mikä käytännössä merkitsee eron emotionaalista työstämistä. Asiakkaan on opittava hyväksymään osaksi elämänsä muutosta se, että hänen on luovuttava puolisostaan ja irrottauduttava puolison paluun odotuksesta. Joissakin tapauksissa myös mahdollinen erolapsista saattaa olla surutyön keskeinen ongelma.

Terapeutin on tunnistettava, missä eroprosessin vaiheessa asiakas milloinkin on ja tehtävä tämä myös asiakkaalle itselleen selväksi. Vaikea ja kriittinen vaihe prosessissa on kuilun kohtaaminen eli vaihe murtumis- ja irrottautumisvaiheitten välillä. Tässä tilanteessa on tärkeää, että eronneella on tietoisuus yhteysmahdollisuuksista.

sista joko ystäviin tai terapeuttiin mihin vuorokauden aikaan tahansa, koska tällöin myös itsemurhavaara on olemassa.

Vihan tunteminen on usein monelle vaikeampaa kuin surun, sillä suru on sosiaalisesti hyväksyttyä ja surun murtama ihminen saa helposti tukea lähiympäristönsä ihmisiltä. Toisaalta ei ole syytä välttää vihan tunteita, koska ilman vihaa puolisoista irrottautuminen on vaikeaa. Vihan tunteita on usein vaikea käsitellä ja hallita, joten tässä vaiheessa myös terapeutti saattaa olla asiakkaan avointen vihapuuskien kohteena.

Myös hylkääjä voi tarvita apua avioeroprosessinsa läpikäymiseen. Hän käy läpi samat vaiheet erokriisissään, mutta erimuotoisina ja eri tahdissa kuin hylätty osapuoli. Keskeistä hylkääjän prosessissa on tausta-ajatus, että kun on itse ratkaisun erosta tehnyt, ei ole oikeutta valittaa. Näin helposti eron mukanaan tuomat tunteet suru, masennus ja niin edelleen helposti kielletään ja uskotellaan, ettei ongelmia ole. Tällaisen ongelmien tukahduttaminen ei kuitenkaan johda pysyviin ratkaisuihin, ainoastaan eroprosessi pitkittyy. Usein lähiympäristö on hylkääjää kohtaan tuomitsevämpi ja tämä kokee, ettei saa tarvitsemaansa tukea kokemuksilleen ja tuntemuksilleen. Myös mahdollisen uuden suhteen onnistumispakko yhteisön silmissä tuo hänelle enemmän paineita, jotka saattavat purkautua hallitsemattomastikin. (Vidgren, 1993, 29-31)

9. ...erosta selviää eteenpäin!

Avioero on monessa suhteessa ihmisen voimavaroja kuluttava ja hyvin vaativa prosessi. Siitä on kuitenkin selvittävä eteenpäin, olivatpa keinot sitten kenelläkin millaiset hyvänsä. Avioerossa, aivan kuin monissa muissakin elämän suurissa, negatiivisesti latautuneissa muutoksissa löytyy aina myös ihmisiä, jotka eivät ole jaksaneet kokemusta elää läpi, siitä lopulta voimakkaampana eteenpäin selviytyen.

Rotter (1966) on kehittänyt elämänhallinnan käsitteen. Hänen teoriansa mukaan elämänhallintaa voidaan lähestyä sosiaalisen oppimisen kautta. Tämä tarkoittaa sitä, että ihmisen käyttäytymistavat määräytyvät pitkälti vahvistamisen kautta. Rotterin mukaan elämänhallinta voidaan jakaa ulkoiseen kontrolliin (external control) ja sisäiseen kontrolliin (internal control). Kun henkilö näkee asioiden tapahtuvan itselleen ikään kuin ulkoapäin määrättyinä ilman, että hän itse voi niihin vaikuttaa, tällä tarkoitetaan ulkoista kontrollia. Kun henkilö puolestaan kokee voivansa itse vaikuttaa elämäänsä ja siinä tapahtuviin asioihin, puhutaan sisäisestä kontrollista. On kuitenkin huomattava, että useimmat ihmiset kokevat elämässään sekä sisäisen, että ulkoisen kontrollin vaikutusta vaihtelevasti. Ulkoisen kontrollin omaavat ihmiset voidaan jakaa defensiivisiin ja

passiivisiin henkilöihin. Defensiiviset henkilöt käyttävät sekä sisäistä, että ulkoista kontrollia hallitakseen elämäänsä. Passiiviset puolestaan käyttäytyvät ulkoisen kontrollin lähteen mukaan.

Suomalaisessa sosiologiassa J.P.Roos on tutkinut elämäkertoja ja löytänyt näistä tarinoista yhteyden elämänhallinnan käsitteeseen. Myös Roos käyttää termejä ulkoinen ja sisäinen elämänhallinta, mutta kytkee ne haastateltavien elämäkerrallisiin aineksiin. Ulkoisella elämänhallinnalla hän tarkoittaa sitä, että henkilö on kokenut itse pystyvänsä vaikuttamaan elämänsä kulkuun ja ratkaisuihin ilman, että hänen on tarvinnut jatkuvasti alistua ulkopuoliseen saneluun näiden asioiden puitteissa. Tähän ei kuitenkaan vaikuta yksinomaan haastateltavien henkilökohtaiset ominaisuudet vaan Roos kytkee elämänhallinnan sellaisiin tekijöihin kuten sukupolvi, sukupuoli, koulutus sekä ammatti ja työura.

Sisäisellä elämänhallinnalla Roos tarkoittaa, että riippumatta elämän ulkoisista tapahtumista, henkilö on kyennyt sopeutumaan omaan kohtaloonsa itseään tyydyttävällä tavalla. Tällainen elämänhallinta opitaan vähitellen ja osittain se on koko elämän kestävä projekti, joka alkaa jo lapsuudessa. (Roos, 1981, 300-302 sekä Roos 1987, 65 ja Roos 1988, 207-208)

Elämänhallinta liittyy käsitteenä oleellisesti avioeroon ja sen aikaisiin ja sen jälkeisiin elämänstrategioihin, jotka kannattavat elämää vaikeinakin hetkinä eteenpäin. Elämänhallinta on moniselitteinen käsite: toisaalta se voidaan laajemmin ajatellen kohdistaa yhteiskunnalliseksi teemaksi, sillä yhteiskunta muodostuu yksilöistä, joiden on elettävä ja toimittava tietyssä historiallisessa tilanteessa ja sen asettamissa rajoissa. Toisaalta elämänhallinnan käsitteeseen kuuluu, että se voidaan ymmärtää myös jokaisen yksilön henkilökohtaiseen elämään kiinteästi kuuluvana osa-alueena riippumatta siitä, kuinka voimakkaasti ihminen sen tiedostaa osaksi omaa minuuttiaan.

Ihmiset siis reagoivat samaan ulkoiseen tapahtumaan hyvin eri tavalla. Näin myös suhteessa avioeroon. Jos henkilö on sisäisesti varma, hän voi kokea avioeron lyhyenä ikävänä tapahtumana, joka on voitettavissa pääasiassa oman sisäisen hallinnan voimavaroin, ulkoista apua väheksymättä. Henkilö, jolla on heikko itsetunto voi kokea avioeron suoranaista uhkana koko elämälleen, sillä hän tuntee, ettei ponnistuksistaan huolimatta kykene itse vaikuttamaan kriisin läpikäymiseen niin kuin haluaisi (B. & G. Öberg, 1979, 37).

Mikä oli avioeron opetus? Haastatelluille miehille se lähinnä merkitsi opiksi ottamista menneistä virheistä. Tärkeää oli työstää mennyttä elämää ja lopulta aloittaa uusi ihmissuhde ikään kuin puhtaalta pöydältä:

“Kyllä mä uskon, että nyt tekee tiettyjä asioita varmasti eri lailla seuraavan ihmisen kanssa. Jos sellanen tulee...kyllä sitä on aika ronkeli...”

(Kimmo)

“Mulla oli ennen elämänarvoissa pinnalla enemmän nimenomaan ne taloudelliset arvot, mutta nyt on henkiset arvot paljon suuremmat. Arvostaa enemmän yhdessä oloa kotona ja niin...”

(Heikki)

Yksikään haastatelluista ei ollut menettänyt avioeron myötä uskoaan kestävän ihmissuhteen mahdollisuuteen. Uusi suhde on uusi mahdollisuus, joka rakentuakseen ja kehittyäkseen vaatii uskallusta heittäytyä uuteen tilanteeseen. Kiteytettynä erään miehen haastattelussaan käyttämään aforismiin:

“Jos et rakenna pilvilinnoja, et rakenna mitään linnoja”

10. Kesytetyt keski-ikäiset miehet

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin keski-ikäisen miehen avioerokokemuksia. Palataan kuitenkin johdannossa esitettyyn väitteeseen suomalaisen naisen henkisestä vahvuudesta ja kyvykkyydestä tehdä ratkaisuja oman elämänsä hyväksi, parisuhteen koossapysymisen uhallakin. Tässäkin tutkimuksessa nainen oli suurimmassa osassa tapauksia suhteen lopettamisen aloitteentekijä. Nykyisin avioeron ottaminen on mahdollista ilman yhteiskunnan sen enempää kuin lähiyhteisönkään paheksumista. Lisäksi naisten taloudellinen itsenäisyys on niin vahva, ettei taloudellinen riippuvuus miehen tuloista vaikuta asiaan. Siis miksi nainen jäisi toimimattoman ihmissuhteen jalkoihin?

Miehelle jää vastaajan rooli: hänelle asetetaan ehdot ja sanellaan säännöt eroon liittyen ja miehen on vastattava niihin. Keski-ikäinen mies on kesy vastaaja kärjistyneen ihmissuhteen muutosvaatimukseen. Haastatellut miehet olivat joutuneet avioerotilanteeseen ilman, että siihen itse olisivat halunneet. Samaa miesten "joutumista" avioeron aiheuttamaan tunnekriisiin tukee myös esimerkiksi tutkimus, jonka de Bruijn, Homm ja Talasterä ovat vuonna 1994 tehneet. Avioerosta selviytyminen on kiinni miehen voimavaroista taistella kriisiin aiheuttaman tunnemyllerryksen läpi. Taistelu kohdistuu niin viranomaisiin kuin omaan itseensä: omien tunteiden kanssa on pakko tulla tutuksi. Taistelun voittaneet voivat sanoa itseään selviytyjiksi, selviytyjiksi tilanteesta, johon eivät alunperin edes halunneet. (de Bruijn, Homm, Talasterä, 1994, 49)

Myös tämän tutkimuksen tulokset noudattelevat samaa kaavaa: avioero on tilanne, joka saa alkunsa suhteeseen tyytymättömältä osapuolelta, vaimolta. Kesy keski-ikäinen mies olisi tyytynyt suhteeseen, joka ei tyydytä kumpaakaan parisuhteen osapuolta. Mieskö on jäänyt arvomaailmaltaan kiinni familistiseen perhemalliin, vaikka perherakenteet ovat modernisoitumassa ja muuttamassa muotoaan? Kun perhe on muuttanut pois patriarkaalisesta vallasta, mies ei enää ole perheen pää, joka sanelee perheen elinehdot. Mies ei ole omalta osaltaan ennättänyt sopeutua nyky-yhteiskunnan perheelle asettamiin muutospaineesiin vaan on jäänyt patriarkaalisesta ja traditionaalisen perhemallien raunioihin. Mies hakee uutta rooliaan miehenä, jolla ei enää ole valtuuksia määrittää perheen sosioekonomista asemaa ja vakautta.

Tunnesuhde, jonka varaan avioliitot solmitaan, ei ilman molempien puolisoitten vaivannäköä jaksa elää. Kun avioliiton perustana on rakkaus, on rakkautta vahvistettava, jotta se myös säilyisi yhdessäpysymisen edellytyksenä. Se miten mies rakkautensa näyttää ei kuitenkaan aina kohtaa sitä tasoa, jolla nainen haluaisi parisuhteensa perustan nähdä. Tunnesuhteen ilmaisemisessa liikutaan alueella, jossa miehet ovat heikoilla. Suhteen sisällöstä keskusteleminen, sanat ovat naisten hallinnassa. Miehellä jää perheen ja parisuhteen sisällä

vastaanottajan rooli. Ansioituminen perinteisesti miehille vahvoilla alueilla: työssä ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa eivät pysty tuomaan perheeseen ja parisuhteeseen sitä, mitä nainen siltä tänä päivänä odottaa. Jos toimiva suhde puolisoitten väliltä puuttuu, avioliitto ja perheen yhtenäisyys menettävät merkityksensä.

Onko keski-ikäinen mies siis kesytetty? Ja kesytetty kenen tahosta - naisen, perheen, yhteiskunnan? Miehen asema modernissa perheessä on muuttunut naisen asemaa enemmän. Ne perinteiset arvot, joihin keski-ikäinen mies on kasvatettu eivät vastaakaan todellisuutta omassa, avioliiton kautta muodostetussa perheessä. Tarkoitus ei kuitenkaan ole lisätä nykyisen mieskeskustelun "kurjamies -kuvaa" vaan väittää, että mies joutuu hakemaan enemmän vauhtia perheen sisäisen roolinsa nykyaikaistamisessa kuin nainen.

Yksilöiden perheen sisäisten roolien moninaisuus on antanut liikkumavaraa ja valinnanvapautta. Yhteiskunta hyväksyy yhä individualistisemmat ratkaisut ilman, että pelkäisi perheen ja parisuhteen katoavan. Myös avioliitto instituutiona säilyy, vaikka avoliitot ja uusperheet haastavatkin familistisen perhemallin. Uusien modernien perherakenteiden yhä yleistyessä, yksilöiden roolien hakeminen niiden sisällä jatkuu edelleen. Mikä on miehen rooli perheessä ensi vuosituhanalla? Millainen itse perhe on ensi vuosituhanalla, entä parisuhde? Se jääköön nähtäväksi.

LÄHTEET

- Alasuutari, P. 1993. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Ayalon, O. & Flasher, A. 1997. Ketjureaktio: lapset ja avioero. Juva: WSOY.
- de Bruijn, T. & Homm, M. & Talasterä, S. 1994. Suomalaisen miehen selviytyminen avioerotilanteessa. Teoksessa S.Taskinen (toim.) En ole katkera, mutta kuitenkin...Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Esko, M. 1984. Mies ja isyys. Juva: WSOY
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1996. Johdatus laadulliseen tutkimukseen.
- Evans, A.L. Ero ja lapset. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A44.
- Falk, P. 1985. Teoksessa Helminen, S. & Hurri, M. (toim.) Miehen mallit. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.
- Formaini, H. 1990. Miehet - tuntematon maanosa. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY.
- Haavio-Mannila, E. & Jallinoja, R. & Strandell, H. 1984. Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Juva: WSOY.
- Helminen, S. 1985. Teoksessa Helminen, S. & Hurri, M. (toim.) Miehen mallit. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino.
- Heydemann, I & Koskenniemi, T. (toim.) 1971. Avioero. Raportti siitä, kuinka Suomessa erotaan. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava laakapaino.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1982. Teemahaastattelu. Helsinki: Gaudeamus
- Hoikkala, T. 1996. Teoksessa Hoikkala T. (toim.) Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa. Tampere: Tammer-paino.
- Hyssälä, L. Koskevuo, M. & Suominen, S. 1995. Teoksessa Ketola, O. (toim.) 1995. Elämään upotettu mies. Turku: Painosalama Oy.
- Gottberg-Talve, E. 1988. Perhe, lapsi ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Jaakkola, R. 1988. Avioero 1988. Lainuudistuksen ensimmäinen vuosi. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 94.
- Jallinoja, R. 1984. Teoksessa Haavio-Mannila, E. Jallinoja, R. & Strandell, H. 1984. Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Juva: WSOY.

- Jallinoja, R. 1985. Johdatus perhesosiologiaan. Porvoo: WSOY.
- Jallinoja, R. 1997. Moderni säädyllisyys. Tampere: Tammer-paino Oy.
- Kivelä, H & Nordell, R. 1992. Käytännön oikeutta 2. Porvoo: WSOY
- Kortteinen, M. 1982. Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu: Otava.
- Krantzler, M. 1976. Avioeron jälkeen. Elämän loppu vai paremman alku? Porvoo: WSOY.
- Kuronen, M.J. 1985. Erokirja. Juva: WSOY.
- Kuusinen, j. & Korkiakangas, M. 1993. Teoksessa Kuusinen, J. (toim.) Kasvatuspsykologia. Juva: WSOY
- Lammi-Taskula, J. 1994. Teoksessa Sipilä, J. & Tiihonen, A. (toim.) Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Levinson, D. J. 1978. The Seasons of a Man's Life. New York: A.A. Knopf, Inc.
- Liljeström, R. & Kollind, A-K. 1990. Kärleksliv och föräldraskap. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 1991. Avioeroauttamisen keinot. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- McCloughery, R. 1992. Millainen mies? Keskustelua miehisyydestä, vallasta ja rahasta. Kent: Kingdom Trust, Hodder & Soughton Ltd.
- Ministry of Social Affairs and Health, Finland, Equality Publications. Discussions on men's studies. Series E: Abstracts 1/1987. Helsinki: Valtion painatuskesks 1987.
- Miestä päin. 1986.
- Myyrä, J. 1988. Teoksessa Niemelä, P. & Ruth, J-E. (toim.) Ihmisen elämänkaari. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Mäkijärvi, L. 1995. Viikonloppulapsi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Numminen, J. 1979. Minä keski-ikäinen mies. Juva: WSOY.
- Näre, S. 1994. Teoksessa Sipilä, J. & Tiihonen, A. (toim.) Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Oikeusministeriö. 1997. Tietoa avioliittolaista. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Paananen, S. 1996. Teoksessa Hoikkala, T. (toim.) Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa. Tampere: Tammer-Paino.
- Pitt, B. 1984. Täyttä elämää, keski-ikäinen. Jyväskylä: gummerus Oy.
- Roos, J.P. 1981. Elämäntapojen tyypeistä elämänkertojen valossa. Sosiologia (4)
- Roos, J.P. 1987. Suomalainen elämä. Hämeenlinna: Karisto

- Roos, J.P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. Jyväskylä: Gummerus.
- Roos, J.P. 1994. Teoksessa Roos, J.P. & Peltonen, E. (toim.) Miehen elämää. Rauma: Kirjapaino Oy West Point.
- Rosenholm, H. 1989. Uusperhe - uusi mahdollisuus. Juva: WSOY.
- Ruohomäki, H. 1992. Miehen työ. Tasa-arvojulkaisuja. Sarja C. Työraportteja. Helsinki: J-Paino Ky.
- Rutanen, M. 1984. Nainen ja mies. Naimisissa toistensa ja työnsä kanssa. Keuruu: Otava.
- Saarenpää, A. 1992. Avioliittolain muutokset. Rovaniemi: Artikla Oy.
- Siltala, J. 1994. Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Keuruu: Otava.
- Sipilä, J. & Tiihonen, A. 1994. Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Takala, P. 1988. Teoksessa Karisto, A & Takala, P. & Haapola, I. Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka -suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. Juva: WSOY.
- Takala, T. 1993. Teoksessa Takala, T. (toim.) Kasvatussosiologia. Juva: WSOY
- Tasa-arvolain neuvottelukunnan monisteita 7/1986
- Taskinen, S- 1993. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) Itke vain sydämeihin. Stakes. Raportteja 84. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Tolkki-Nikkonen, M. 1990. Parisuhde, perhesuhde, olosuhde. Helsinki: Painokaari Oy.
- Vidgren, A. 1993. Erokriisi. Teoksessa S. Taskinen (toim.) Itke vain sydämeihin. Stakes. Raportteja 84. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Öberg, B. & G. 1979. Elämä jatkuu eron jälkeen. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset.

Liite 1. Haastattelulomake:

1. Taustatiedot

- sukupuoli
- ikä
- koulutus
- työura

2. Avioliitto, perhesuhteet, ero

- millainen perheesi oli? (vaimo, lapset, isovanhemmat?)
- milloin ero tapahtui?
- miksi?
- millainen ero oli? - ero prosessina? (tunnetasolla, juridisesti?)
- miten eri osapuolet kokivat eron? (entinen puoliso, lapset, sukulaiset, ystävät...?)
- eron vaikutukset elämäntilanteeseen - kriisi?

3. Erosta eteenpäin - elämänhallinta

- avioerosta toipuminen - aikaperspektiivi?
- kuinka selvitä eteenpäin? Perheen, ystävien, sukulaisten tuki? Työ? Harrastukset?
- uudet ihmissuhteet?
- mitä avioero opetti?